

3. Honigbegrer második lahóri útja

Lahórba érve korábbi uramat, Randzsit Szingh maharádzsát némán találtam, feldagadt lábakkal, egy székből ült, és csak kézjelekkel tudta megértetni magát a környezetével; mert beszélszerve olymértékben megbénult, hogy egyetlen artikulált hangot sem volt képes kiejteni, s tetejében önmaga megértetésének egyéb módjai sem álltak rendelkezésére, hiszen szerencsétlen módon sosem tanult meg írni. Közismert dolog, hogy félszemű volt; ám hogy hogyan veszítette el az egyik szemét, azt csak kevesen tudják: koragyermekkorában a himlő vitte el – kigennyesedett. – Amikor visszatértem Lahórba, az új gyógyászati tan, a homeopátia csodakúráiról meséltem, melynek segítségével Bécsben a kolerától, Hindusztánban pedig a pestistől menekültem meg. Habár senki sem kételkedett szavaim igazságában, mégis csak nehezen született meg a döntés, hogy a maharádza kezelését rám bizzák, mert a jótékony tavaszi évszak még javában éreztette hatását, s a helyi orvosok mindenféle egyéb gyógyítási kísérletet akartak elvégezni rajta. Ez alatt az idő alatt néhány homeopátiás kúra egészen kívánságom szerint alakult. A legnagyobb feltűnést azonban az a gyógyítás keltette, amelyet rádza Dhján Szingh miniszter parancsára végeztem. Ő adott át nekem egy Abu Ibrahim nevű kásmiri férfit, *dzsaszáiljának* (tűzérség teveháton) parancsnokát orvosi kezelésre. Nevezett Abu Ibrahimnak egy, az afgánokkal 10 évvel ezelőtt Pésávar térségében vívott háború óta egy golyó volt a fejében, amit egyetlen bennszülött seborvos sem tudott eltávolítani, s amely féloldali bénulást okozott. Koponyalékelést alkalmaztam nála, és szerencsésen eltávolítottam a golyót, mivel ez az agykoponya és a kemény agyhártya (*dura mater*) között ékelődött be, ahol a természet óvó ereje egy cisztát képezett, a golyó további káros behatolását megakadályozandó. Mivel a páciensem iszákos volt, és legyengült gyomra miatt emésztési bántalmaktól szenvedett, a gyógyulás meggyorsítása érdekében belsőleges szereket is adtam neki, s odáig jutottam vele, hogy röpké két hónap leforgása alatt tökéletesen meggyógyítottam, sőt még bénulásától is megszabadítva mutathattam be a miniszternek, aki azután a maharádza elé vezette őt. Ekkorra már beállt a nyári forróság. Egy napon váratlanul beállított hozzám a maharádza korábbi házi orvosa, Azízuddín fakír, valószínűleg azért, mert a helyi orvosok a szereikkel már semmiben sem reménykedtek a maharádzsával kapcsolatban, és azt mondta, hogy a nagy király még sosem vett be európai orvostól származó orvosságot, és hogy az összes gyógyszert, amit az angol orvosoktól, Murray, Steel, Mac Gregor és más doktoroktól kapott, kísérletképpen másoknak adta be, hogy kipróbálja a hatásukat. Ám a mahará-

dza most arra a döntésre jutott, hogy beveszi az én orvosságaimat, amiket azonban, ígéretemhez híven, a jelenlétében kell elkészítenem. Éppen dél körül járt az idő, amikor a *darbár* (gyűlés) feloszlott. Így azon nyomban a fakírral együtt a király színe elé indultam, akinél csupán Dhján Szingh miniszterrel találkoztam. Magammal vittem egy kis üvegcsében *tinctura dulcamarát*, három másik, apró dugóval ellátott fiolával együtt. Leghamarább egy *kidvái*¹⁹ kérettem (ők azok a hinduk, akiknek a kezéből a király iszik), és megparancsoltam neki, hogy hozza a szeszt, amelyet a maharádzsa használ. Ezt felügyeletem mellett kábuli borszőlőből desztillálták és párolták, merthogy Randzsit Szingh erősen kívánta. A három üres fiolát a *kidvái* kezébe adtam, és legelőször is ugyanazzal a szesszel kiöblítettem, azután mindegyiket félig töltöttem, körülbelül 1 drakhmányit²⁰ minden fiolába. Amikor ez megtörtént, az egyikbe egyetlen csepp *tinctura dulcamarát* cseppentettem, miközben a *kidvái*nak megmondtam, hogy tartsa a szeszeseüvegcsét. Végezetül megparancsoltam neki, hogy dugaszolja be, alaposan rázza össze, a fiolát jelölje egyesével, abból egy cseppet tegyen a következő üvegcsébe, és hasonló módon végezze el a dugaszolást és a felrázást, és a fiolát jelölje kettes számmal. Éppen így zajlott a harmadik hígítás is, s ez az üvegcsé a hármass számot kapta, amelyből egy cseppet egy darabka cukorra cseppentve azonnal a maharádzsával nyelvére helyeztettem, és egyidejűleg elrendeltem, hogy ugyanezt az adagot reggelente és esténként ismétlje meg.

A szer elkészítése közben több részről is megmosolyogtak, maga a fakír pedig úgy vélekedett, hogy egy ilyen orvosság semmi esetre sem árthat, még ha feltételeznénk is, hogy méreg, akkor sem. Amde mi történt? Az első napon semmi hatás nem érződött a páciensen. A második nap úgy érezte, jobban van. Harmadnapra a király már olyan víg kedélyállapotba került, hogy délután öt óra körül a *darbárban* Dhján Szingh miniszterrel egy pár ötszáz rúpia értékű arany karperecet csatoltatott fel a karomra személyes jelenlétében; ezzel együtt két olyan, hasonló értékű kásmíri kendővel ajándékozott meg, amilyenekhez hasonló még sohasem kaptam, és amelyeket, miközben én a padlón ültem, Dhján Szingh helyezett a vállamra, a maharádzsa azon véleményét tolmácsolva, hogy orvosságomnak igen jótékony hatását érzi. Természetesen ez rendkívüli örömmel töltött el, mivel azt a boldog reményt keltette bennem, hogy a király újra meggyógyul, és erőre kap majd, miáltal jövőbeni szerencsém immáron szilárd alapra helyezhetném. Ez a jelenet Sálímár királyi kertjében játszódott le, fél német mérföldre a várostól, ahol jómagam három napja

---

¹⁹ A szó jelentése: „aki ivó edényt tart a kezében”

²⁰ Német eredetű orvosi-gyógyszerészeti súlymérték, 1 drakhma kb. 3,75 grammnak felel meg.

tartózkodtam. A miniszter engedélyével a negyedik napon, a korai órákban éppen a városban voltam, hogy meglátogassam a betegeimet, amikor közölték velem, hogy több lovas futárt küldtek ki értem Sálímárból, és hogy hívatnak engem. Így tehát vágatában lovagoltam vissza, s útközben több *hákimmel*, hindu orvossal és asztrológussal találkoztam, akik ugyanazon az úton lovagoltak vagy hozták magukat, ami azt a gyanút ébresztette bennem, hogy a maharádzsával valami komoly dolog történt. Érthető, hogy ez hatalmas aggodalmat keltett bennem. Salimárba érvén tudatták velem, hogy a király belázasodott. Mindazonáltal a közelebbi vizsgálat során nem bizonyosodtam meg valós láz fellépéséről, hanem csupán egy szokványos, hőhullámmal járó izgatott állapotról, amely egyébként nem okozott különösebb rosszulletet. Az orvosságot adagoló *kidvái* szerint ez a kihevülés a túlada golásnak köszönhető, amit a maharádzsza előző este követelt, nevezetesen két cseppet egyszerre. Véleményem szerint azonban ez nem ronthatta a helyzetet, hiszen képtelenség, hogy egy cseppel több vagy kevesebb mennyiség ekkora befolyással bírjon. A város orvosait konziliumra hívták össze. Természetes, hogy örültek ennek a fejleménynek. Minden bizonnyal igen kellemetlenül érintette őket, hogy a maharádzsánál jobbulást értem el, és hogy ezért még tekintélyes ajándékokban és díszruhákban is részesültem. Sőt azt hiszem, szívesebben látták volna a királyt holtan, semhogy kénytelenek legyenek engem – az európaiat – megmentőjének elismerni. Így azután valamennyi fáradozásom és bizonygatásom haszontalannak bizonyult. A miniszter, aki belátta igazamat, úgy vélekedett, hogy ezúttal mit sem tehet, hogy Azízuddin fakir egyfajta bűbájjal tartja markában a maharádzsát, és hogy magamnak kellene beszélnem vele. Így is cselekedtem, s a fakírt saját szavaira emlékeztettem, miszerint ő a király és a miniszter jelenlétében úgy nyilatkozott, hogy az általam készített szer semmi esetre sem lehet ártalmas, még akkor sem, ha méreg lenne. Emellett még azt is felidéztem neki, hogy nem mindegyik láz hat károsan, kiváltképp ha olyan enyhén lép fel, mint itt, meg hogy a természet gyakran általa gyógyít betegségeket, és hogy kívánatos lenne, ha jelen körülmények között szüneteltetnénk a kúrát, kívárnánk a hatást, és egyáltalán semmit sem adnánk be a betegnek. Ő azonban azt vetette ellen, hogy a maharádzsza túl gyenge ahhoz, hogy kibírja a lázat; mindazonáltal, folytatta, hallgassuk meg, mit mond a többi orvos. Semmilyen rábeszéléssel sem tudtam jobb belátásra bírni. A fakír elnöklétével összeülő, csupa helyi orvostól álló konzilium egy tucat pészavári és lahóri *hákimból*, hindu orvosokból, csillagjósokból és hasonlókból állt, akik egytől egyik azt képzelték, hogy konyítanak az orvoslás tudományához. A többség legalább magával hozta a könyveit, s abban a hitben éltek, hogy ezek segítségével a saját tudásuk hiányosságait kielégítő mértékben helyettesíthetik. Így

történt tehát, hogy hamarosan egy *mádzsún* (electuarium, nyelet)²¹ mellett döntöttek, amelyben drágakövek képezték a fő összetevőket, s amit a fakír maga készíttetett és adatott be. De két hét sem telt belé, a maharádzsa búcsút mondott az árnyékvilágnak. A jelenlétemben hunyt el, Szomunburdzs erődjében, mire a miniszter bezáratta a kapukat, engem azonban az ő engedélyével kiengedtek. A fakír, aki oly fontos szerepet játszott az udvarban, és akinek fivéreit, utódait és népes családját Lahórban mindmáig *náiként* (borbély) emlegetnek az ellenségeik, mivel Azízuddín pályája elején kenőcsös szelencékkel üzletelt Lahórban, hamarosan követte Randzsit Szinghet. Az anszari-araboktól származtak, a sivatagból. Azízuddín bizonyos fokig Randzsit Szingh jövedőmondója volt. Ő, Dhján Szingh miniszter és Diná Náth *díván*, a pénzügyminiszter, mely utóbbit az angolok nemrég a *rádzsa* rangjára emeltek, belőlük ált az a triumvirátus, mely Randzsit Szingh titkos tanácsát képezte. Habár Randzsit Szingh voltaképpen semmiféle nevelésben sem részesült, sőt sem olvasni, sem írni nem tudott, ráadásul félszemű, törekeny, gyenge, kicsi és jelentéktelen volt, a természet mégis olyan szellemmel és tehetséggel látta el, amit nem lehet eléggé csodálni. Ravasz volt, szellemes és gyanakvó; a csekély dózisban szedett ópium pedig (délutánonként egy háromgrammos kapszula), amire a nap különböző időpontjaiban erős szeszessitalt ivott, olyan állandó izgatottságban tartotta, ami az este magához vett ópium után érte el tetőfokát. Kivétel nélkül mindenki szerette és rettegte őt. Tekintélyt parancsoló, százezer fős serege révén, melynek fele reguláris, fele irreguláris csapatokból állt, rendelkezhetett volna a hatalmas Hindusztán fölött. Mégis folyamatosan a legjobb viszonyt tartotta fenn szomszédaival, az angolokkal, és igen készséges volt a többi európaival, különösen a franciákkal és az olaszokkal szemben is, akiket kormányzóknak tett meg a provinciákban. A monda szerint betegsége egy meghülésből és az égetett szesz túlzott fogyasztásából eredt. Ez utóbbit állítólag különösen télen művelte, örömeiben, amikor Kelet-India főkormányzója, Lord Auckland²² látogatást tett nála. Talán egy hányatószer hasznos szolgálatot tehetett volna neki a betegség elején. Mivel azonban a bennszülött orvosok nem ismernek jó hányatószert, azért hogy náluk sem az *ipecacuana* sem a hányató borkő nem használatos, s továbbá a hányással együtt járó, olykor igen jótékony megrázkódtatástól is félnek, és a hányás elősegítése he-

---

²¹ néha narkotikumot is tartalmazó édes gyógyszerkeverék

²² George Eden, Earl of Auckland (1784–1849): befolyásos whig politikus, többször töltött be magas hivatalokat az angol kormányban. 1835–42 között állt Brit-India élén, kormányzása idején erősödött az angol befolyás egész Közép-Ázsia területén. Azonban az ő nevéhez köthető az angol beavatkozás Afganisztán területén is (1839), mely 1841-ben a felvonuló brit hadsereg teljes vereségével ért véget. A kudarc következtében Lord Aucklandet 1842 februárjában visszahívták Indiából.

lyett inkább hashajtó szereket alkalmaznak: így számos esetben a betegséget ezzel csak súlyosbítják, mint ahogy bizonyára esetünkben is történt.

A legfájdalmasabb hatást gyakorolta rám a tudat, hogy a sok akadály, amely keresztezte vágyaimat, nem tette lehetővé, hogy újra helyreállítsam a mahárádzsa egészségét, azé a férfit, akitől az ország boldogsága, békeje és jóléte függött. Bárkinék, akinek a pillantása messzebbre vitt a jövőbe a szokásosnál, szomorúan kellett látnia, hogy az ország súlyos válsága, és egy alig hogy kialakult és felemelkedett nemzet bukása közelít hatalmas léptekkel.

Az első és legszörnyűbb gyászjelenet, amelynek Randzsit Szingh halála után szemtanúja voltam, a *szati* avagy a mahárádzsa tizenegy feleségének elhamvasztása volt, az ő holttestével együtt. Négy *ráni* – igazi feleség – és 7 rabszolganő a babonaságtól elvakítva, félelem nélkül és halált megvető bátorsággal egymás után kapaszkodtak fel a máglyára, abban a hitben, hogy urukkal és hitvesükkel együtt azonnal az égi paradicsomba jutnak. Körbeülték a holttestet, és hagyták, hogy nehéz, olajjal átítatott gyékénytakaróval fedjék be őket. Miután ez megtörtént, alul több oldalon egyszerre tüzet gyújtottak, úgy hogy a szegény teremtések megfulladtak a füstben és a lobogó lángok között, mielőtt akár csak egyetlen hangot is képesek lettek volna kiadni. A hinduk szokásainak megítélése végett, és hogy ne nyerhessenek teret a hamis nézeteik, itt most meg kell jegyezni, hogy egyetlen asszonyt sem kényszerítettek erre a szertartásra. Valamennyi önként teszi meg; és jellemző, hogy elsősorban csak azok égettetik el magukat férjük holttestével, akiknek nem adatott meg az öröm, hogy anyák legyenek, talán azért, hogy amiben nem lehetett részük itt, ezen a földön, azt a túlvilágon ériék el megdicsőült férjük oldalán. Az azonban nem szokás, hogy férfiak hamvasztassák el magukat feleségük, vagy egy másik férfi holttestével együtt. Ezt figyelmen kívül hagyva *rádzsa Dhján Szingh* miniszter a feleségekkel együtt akarta alávetni magát ennek a szörnyű ceremóniának. Mivel azonban az ország boldogsága az adott pillanatban egyes egyedül tőle függött, erőszakkal tartották vissza ettől a kétségbeesett döntéstől. Randzsit Szingh ugyanis röviddel halála előtt Dhján Szingh kezét fia, a trónörökös Karak Szingh fejére helyezte, és utóbbinak az előbbi ajánlotta miniszternek, hiszen tisztában volt vele, hogy fia alkalmatlan a kormányzásra, és tudta, hogy félkegyelmű. Ha Karak Szingh megfogadta volna apja tanácsát és utolsó kívánságát, és nem hagyta volna, hogy gyámja, Csét Szingh *szardár* más irányba terelje döntésében, akkor minden a legnagyobb rendben maradt volna.

Mielőtt azonban a további, messze ható következményekkel járó lahóri események elbeszélésébe fognék, a nyájas olvasóval, aki még többet kíván tudni az angol kormány alatt a tiltás ellenére igen ritkán, ám hébe-hóba mégis előforduló halotthamvasztási szertartásról, a következő dolgokat akarom kö-

zölni, amiket szemtanúként a fent csupán röviden említett királyi feleségek hamvasztása alkalmával láttam és figyeltem meg.

A maharádzsa halálát követő reggelen barátommal, Heinrich Steinbach ezredessel, aki jelenleg Kásmírban tartózkodik Guláb Szingh maharádzsa szolgálatában, az erődben Randzsit Szingh holttestétől az ún. takhton (koronázási téren) át a nagy udvarra mentünk, amin át kellett vágnunk ahhoz, hogy időben helyet foglalhassunk a máglya közelében, amit az erőd körfalai között, egy parányi kertben állítottak fel, mert az emberek összecsendülése és a tolongás az erődben minden képzeletet felülmúlt. A nagy udvaron megpillantottuk a négy *ráni* (királynők) egyikét, aki akkor életében először egyedül, lefátyolatlanul lépett ki a háreből, és lassú léptekkel a férje holttestéhez vonult, néhány száz ember által körülvéve, akik néhány lépés távolságból követték őt. Közvetlenül mellette volt egy férfi, aki egy ládikát fogott, melyben a királynő megmaradt ékszereit tartotta, s amelyeket egyenként osztogatott jobbra-balra, ajándékként. Két-három lépéssel előtte egy férfi mozgott, aki hátrafelé lépdelt, arcát a királynő felé fordította, és egy nagy tükröt tartott elé, aminek az volt az értelme, hogy az asszony maga is megbizonyosodhasson afelől, hogy arcvonásai rezzenéstelenek maradnak, s nem támad benne félelem. A csecsebecsk kiosztása után Steinbach ezredessel egymás közt arra a korántsem alaptalan megállapításra jutottunk, hogy talán nekünk is jutott volna valami, ha odatartottuk volna a kezünket; mi azonban úgy vélekedtünk, hogy ezt át kell engednünk a szegényebbeknek, hiszen mi úgys jó anyagi helyzetnek örvendtünk. Különös, hogy ez éppen az a királynő volt, akit Randzsit Szingh az országba érkezésem utáni első évben vett feleségül Radúnban, és akinek az esküvői ünnepségére magam is hivatalos voltam. Tíz év telt már el azóta. Ahogyan már fentebb elbeszéltem, ő Szanszárcsand-leány volt, s volt egy húga is, akit a maharádzsa szintén akkoriban vett nőül, s azután mindkettejüket Lahórba vitte. Az utóbbiról az a hír járja, hogy távollétem idején tüdővészben pusztult el. Ami az előbbit illeti, őt annak ellenére sem láthattam, hogy jelen voltam az esküvőjén. Csupán utolsó, a hamvasztás színhelyére vezető vészterhes útján pillanthatam meg őt. A halotti menet már közeledett, néhány ezren követték. Mindenki gyalogosan volt, hiszen az erődben nem kellett megszeme menni; csak a négy királynőt vitték nyitott hordszékekben, párosával, egyiket a másik mellé ültetve; őket követte a hét mezitlábás rabszolganő, akik közül némelyik alig 14–15 éves lehetett. A királynők sem viseltek semmit a lábukon, ékszereket sem, s egyszerű selyemruhába öltöztek. Úgy tűnt, közömbösen és megvigasztalódva közelednek a rájuk váró katasztrófa felé. Talán a mi szívünk hevesebben dobogott a szomorú menet láttán, mit az övék a rájuk váró máglyahalál tudatában. Randzsit Szingh holttestét egy nagy, könnyű, gazdagon díszített, hajó alakú koporsóban vitték, amiben a királyi test egy pallón feküdt, amire minden valószerűség szerint valahogyan odaerősítették.

A hajó vitorláit aranyos selyem anyagból (a helyi nyelvjárás *kinkhab*nak nevezi ezeket) és kásmíri kendőkből készülték. Az embertömeg a hajót kézzel kézzel adva, az erőd belsejéből a máglyáig vitte, ahol a pallót a rajta lévő holttesttel együtt kiemelték, és a földre helyezték. Ezen a helyen, ahol azelőtt csupán egy kicsiny kert volt, most egy *szamádhí* áll, azaz egy síremlék, amely a királyi család, Randzsit Szingh, Karak Szingh és Nanihál Szingh, az apa, a fiú meg az unoka, illetve feleségeik és rabszolganők nyughelyét jelöli. A gazdagon ékesített hajó értékes díszítése később a nép fosztogatásának martaléka lett. A holttest és a vele együtt elégetésre váró szerencsétlen teremtések fölött imádkoztak imakönyveikből vagy az indusok szent nyelvén (szanszkritul) írt könyvekből a *bráhminok*, és a *guruk*, azaz a szikhek papjai *Granth Száhab* nevezetű szent könyvükből. A dobok csöndes, nem ellenszenves pergése és az imába merült nép mormolása a különös jelenetnek sajátos, csak a keleten elképzelhető hangulatot kölcsönöztek. Maga a máglya, amely itt táruult a bámuló szemek elé, alaposan kiszáritott fából készült, a fa között illatos aloé-darabokat is elhelyeztek, körülbelül embermagasságban, ám ennél sokkal jelentősebb szélességben, négyszög alakban elegyengetve. A *bráhminok* és *guruk* közel egy órát tartó imádságának befejeztével a miniszter néhány *szardárral* együtt egy kis létrán felmászott a máglya legfelső szintjére, ahova gyúlékony tüzelőanyagot, igen sűrűn gyapotmagot szórták, és átvették királyi uruk alulról odanyújtott holttestét, melyet hódolattal helyeztek el középen, épp ahogyan a pallón is feküdt. Ezután a királynők kapaszkodtak fel, a rabszolganőkkel együtt, rangjuknak megfelelő sorrendben, egymás után a végzet létráján, a fent álló miniszter pedig kezét nyújtva segítette fel mindegyiket a máglya tetejére. Amikor a miniszter és a többi *szardár* segítségével már valamennyi nő felért, elfoglalták helyüket a holttest mellett, a királynők a fejénél, a rabszolganők a lábánál. Itt összekapaszkodtak a holttest körül, s csöndes várakozásba mélyedtek, amíg hoztak egy erős, vastag gyékényszőnyeget, amit a fent állók a legszörnyűbb halál torkába vetett szegény teremtések fölé terítettek és olajjal meglocsoltak, azután pedig lemásztak a máglyáról. Mihelyst ez megtörtént, mint ahogyan már korábban is megemlítettem, a máglyát mind a négy sarkánál lángra lobbantották. Néhány röpké perc, és a visszataszító valóslási fanatizmus szánalomra méltó áldozatai kiszenvedtek.

Közvetlenül Randzsit Szingh halotti ünnepe után egyetlen törvényes fiát, Karak Szinghet ültették a *gaddira* (trónra), aki, mint már említettem, születésétől fogva gyengeelméjű, ráadásul ópiumfüggő is volt, s napjában kétszer kábította magát az ópium élvezete révén, azután pedig egész nap csaknem eszméletlen állapotban üldögélt. Természetesen egy ilyen egyén kormányzása alatt nem működhetek jól a dolgok túl sokáig, kiváltképp azért nem, mert gyámja és jobb keze, Csét Szingh *szardár*, Dhján Szingh vetélytársa független miniszter akart lenni, és ezért azt a tervet forgatta a fejében, hogy Dhján

Szinghet elteszi láb alól. Ennek egy reggelen a *darbárban* kellett megtörténnie. Hogy bevégezze tervét, már az erődbe is rendelte két frissen felállított zászlóalját, amelyek személyes testőrségét képezték, oda, ahol Karak Szingh lakott, és felkészült arra, hogy a Dhján Szingh meggyilkolása előtti hajnalon az erőd három kapujánál posztoló, Dhján Szinghhez hű öröket leváltssa, és saját híveivel helyettesítse. Mindazonáltal ez a terv nem maradhatott titokban Dhján Szingh előtt. Így az igyekezett is megelőzni ezt az áruló támadást, ami Nanihál Szingh koronaherceg és néhány *szardár* meg két fivére segítségével tökéletesen sikerült is. Karak Szinghet és Csét Szinghet még napfelkelte előtt megrohanták az erődben, Csét Szinghet pedig valamennyi rokonával és követőjével együtt, akár az erődítményen kívül, akár azon belül voltak, lekasabolták. Ez volt annak a véres szomorújátéknak a nyitánya a Pandzsáb vidékén, mely csak az angolok megérkezésével fejeződött be.

Csét Szingh meggyilkolása után a jelenlegi koronaherceg, Nanihál Szingh vette át a kormányzást, apját pedig városi házába küldte, ahol az nyomban betegkedni kezdett, s néhány hónap múltán követte apját, Randzsit Szinghet a túlvilágra. Körbejárt a mendemonda, hogy megmérgezték: még az erre használt mérég fajtáját is pontosan megadták; én azonban ezt nem hiszem el. Csak annyi bizonyos, hogy a koronaherceg a legnagyobb hanyagsággal viseltetett apja iránt, és kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy az apja életben marad-e vagy sem. Ezért adta őt oktalan orvosok kezébe, akik olyan kezelésben részesítették, amely legvadabb rémálmainkat is túlszárnyalja. Engem Karak Szingh kilenc hónapos betegkedése idején egyetlen egyszer sem hívtak, jóllehet én voltam az egyetlen európai orvos, aki hivatalosan az udvar szolgálatában állt. Nagyon is lehetséges, hogy kéretett engem; de talán a koronaherceg nem engedélyezte azt, hogy kezeljem. Bizonyára másként viselkedett volna, ha sejtette volna, hogy apja halálának napján neki magának is el kell vesznie. Azon a napon, amikor Karak Szingh és egyetlen fia halálukat lelték, különös esemény történt. Ugyanis kora reggel Miá Uttam Szingh, Guláb Szingh maharádza legidősebb fia magához hívatott, és rám bízta kezelésre hegyi csapatainak parancsnokát azzal az ígérettel, hogy amennyiben estig meggyógyítom őt, egy pár kendővel fejezi ki tiszteletét. Új betegem néhány napja vizeleti problémákkal küszködött, és veseköves megbetegedésben szenvedett. Legjobb tudásom szerint kezeltem őt, és lám! Valóban meggyógyult még azon a napon, miközben Uttam Szinghnek pusztulnia kellett. A következő dolog történt. Amikor Uttam Szingh meghívására a beteg látogatására siettem, aki az előbbi lakásán tartózkodott, a ház egyik kis szobájában találtam rá, de már hindu szokás szerint egy halotthoz hasonló pozícióban a földön fekve. Eközben Uttam Szingh a beteg ágyán ült, ahol fel is kínált egy helyet maga mellett. Éppen a beteg állapotáról beszélgettünk, amikor egyszer csak egy futár lepert meg bennünket a hírel, hogy Karak Szingh maharádza né-

hány perccel azelőtt eltávozott az élők sorából. A halott elhamvasztása még az említett délutánon megtörtént. Vele együtt feleségei közül hárman is a lányok martalékává lettek. Jómagam is beletörődtem ebbe a szörnyűséges színjátékba, mely a maga módján mégiscsak fölöttébb különleges. A halottégetés szertartása éppen úgy zajlott, mint ahogy fentebb a Randzit Szinghét bemutattam, s utóbbi helyszínének közvetlen közelében. Ahogy az udvar a szertartás után felemelkedett ülőhelyéről, hogy gyalog vonuljanak az erőd mellett hömpölygő, a Rávi egyik ágát képező folyó partjára az ország szokásai szerint a bűnöket lemosandó, visszatértem már említett páciensemhez. Alig értem oda, megtudtam, hogy már mindenütt keresnek, mert a miniszter parancsára a lehető leggyorsabban az erőd kertjébe (Hazúri Bág) hívtak. Természetesen egyetlen pillanatot sem fecséréltem el, hogy oda érjek, és a miniszter már várva-várt, s megpillantva engem elibém is sietett, megragadta a kezem, és közölte, hogy Miá Uttam Szinghnek vége. El lehet képzelni elképedésemet, ami csak növekedett, amikor elmesélte, hogy az erőd falának egy darabja rá és a koronahercegre zuhant le, és mindkettőjüket maga alá temette a törmelék. Uttam Szinghet élettelenül húzták ki a romok alól; a koronaherceg ugyan még életben volt, amikor megtalálták, ám súlyos sérüléseket szenvedett. Ezekkel a szavakkal vezetett el egy ott helyben rögvest felvert sátorhoz, ahol, elmondása szerint, láthatom a herceget; azonban egyúttal nyomatékosan a lelkemre kötötte, hogy egy szóval sem említhetem senkinek az esetet. Ezek után bementem vele a sátorba; ott megláttam a szerencsétlen herceget egy ágyon fekvő, összezúzott koponyával, olyan állapotban, hogy pusztán egyetlen pillantás meggyőzött minden orvosi segítség hiábavalóságáról. A herceg reménytelenül vergődött a halál karmai közt. Ebben a meggyőződésben azonnal kiléptem a sátorból, nyomomban a miniszterrel, és anélkül hogy bárki hallhatta volna, azt mondtam neki: itt a tudomány már mit sem tehet, mire megparancsolta, hogy el ne mozduljak arról a helyről. Akkor újra a sátornak vette az irányt, belépett, néhány pillanat múlva ismét előjött, hozzám lépett, és fennhangon, hogy az összes kíváncsian hallgatózó jelenlévő jól hallhatta, azt kérdezte, hogy odaadhatja-e a *kaur-száhabnak* (koronahercegnek) a levest, amelyet kívánt. Erre én az angol mondásra hivatkozva: "He is in need of parsley" (petrezselyem kell neki – tehát a végét járja) ironikusan így válaszoltam: "Hát persze! Egy kis petrezselyemmel." Látható, hogy a miniszter legfőképpen az a foglalkozott, hogy ideig-óráig titokban tartsa a koronaherceg halálát, azért, hogy a lehető leggyorsabban meghozzon minden szükséges intézkedést az ország nyugalmanak megőrzése érdekében; s ez olyan tökéletesen sikerült, hogy három napon át senki még csak nem is sejtette a koronaherceg halálát. Ezt a köztes időt arra használta a miniszter, hogy odahívja Sér Szinghet, Randzit Szingh állítólagos fiát, hogy őt emelje trónra. Ezzel egy időben azonban az elhunyt koronaherceg követői elhívták annak anyját, Csand Kaur királynét,

hogy amilyen gyorsan csak lehet, siessen oda. A harmadik napon mindketten szinte ugyanazon időben jelentek meg, Sér Szingh mindössze néhány perccel érkezett a királynőnél később, aki már be is vette magát az erődbe. Ezen okból Sér Szingh úgy vélte, tanácsos Hazúri Bág kertjében táborni ütnie. Csak most, hogy mindketten elfoglalták helyüket, hozták nyilvánosságra a koronaherceg halálát és láttak hozzá a halottégetési szertartáshoz, ami az elhunyt apja és nagyapja máglyájának helye mellett zajlott le. Holttestével két csinos fiatal nő lelte halálát a lángok között. Sér Szingh visszatartott ugyanettől egy alig 12 éves rabszolganőt, mivel még nem volt elég érett a *szatíra*.

Most már elérkezett az ideje, hogy körültekintően kivizsgálják, vajon a Nanihál Szinghet és Uttam Szinghet szétroncsoló fal leomlása pusztán a véletlen műve volt, vagy megátalkodott gonosztevők szándékos cselekedete. Azonban minden gyanakvás ellenére sem akadt senki, aki ilyen vizsgálódásba fogott volna, s általában véve isten büntetésének tartották a fejleményeket azért, mert a koronaherceg eltávolította apját, és, ha nem is közvetlen intézkedéssel, de legalábbis közvetett módon előidézte halálát. Eme vizsgálat elmaradása kitűnő alapot szolgáltatott arra, hogy az angolok a mai napig azt higgyék, Nanihál Szingh halála Dhján Szingh titkos büntetének eredménye, akit, az angolok véleménye szerint, rendkívüli becsvágy és féktelen uralomvágy fűt, s a koronahercegben pusztán nagyszabású, sötét tervei akadályát látta. Jómagam, aki az ország szívében éltem, mindennek szemtanúja voltam, és hosszabb ideje közeli kapcsolatban álltam Dhján Szinghgel, így gyakran volt alkalmam fürkésző pillantást vetni belsőjébe, éppenséggel nem oszthatom ezt a nézetet, éspedig a következő okokból. Először is: bizonyosan megpróbálta volna óvni unokaöccse, Uttam Szingh életét, akivel amúgy is igen jóban voltak, és más vezetőt adott volna a koronaherceg mellé, ő maga pedig minden bizonnyal valamivel távolabb helyezkedett volna a koronahercegtől és kíséretétől; hiszen nem volt képes teljesen pontosan kiszámítani a fal leomlásának pillanatát, sem a helyet, amelyre a törmeléknek esnie kellett. Erre máris egy bizonyíték az, hogy őt magát is alaposan eltalálta a lezúduló téglák, a kezén, ahol ezáltal keletkezett is egy kék folt, melyet magam is láttam, sőt kezeltem. Másodszor: kétségtelenül gondoskodott volna arról, hogy az általa a trónra kívánt Sér Szingh már a közelben legyen, ami által megóvta volna magát attól a kellemetlenségtől, hogy három napig titkolja a koronaherceg kiszervezését; és micsoda tanácskozások folytak az erődben, naponta kétszer, két héten át, amíg végre elhatározták, hogy Csand Kaur Ránit részesítik előnyben, Nanihál Szingh édesanyját, és őt ültetik trónra, jóllehet nem sokáig maradhatott meg ott! Sokkal kézenfekvőbbnek tűnik, hogy Karak Szingh és Csét Szingh hívei törtek a koronaherceg életére, mert kilátásba helyezte, hogy szigorúan számon kéri őket, amiért apját a hosszú betegeskedése idején a legszemtelenebb módon becsapták és meglopták. Ebben az összefüggésben már az sem volt titok,

hogy *kaur* Nanihál Szingh hét házat akart lezárni a városban ez okból, közvetlenül apja halottégetési szertartása után.

Az erődben, a *sardárok* két hetes tanácskozása alatt Csand Kaur Ráni azt forgatta a fejében, hogy megkísérli megölni Sér Szinghet. Dhján Szingh azonban még idejében tudomást szerzett erről, és figyelmeztette védencét. Sér Szingh nem is felejtette ezt el, és ahogy később magához ragadta a kormányrudat, úgy esett, hogy míg ő távol volt Lahórtól, Csand Kaur rabszolganői délutáni szunyókálása alatt egy tégladarabbal bevették úrnőjük koponyáját. Sér Szingh távollétében Dhján Szingh azonmód fellépett a gyilkosok ellen, nyilvános helyen, a *kótvál* (rendőrhatalóság) előtt levágatta orrukat, kezüket és fülüket, és kivetette őket a városkapu elé. De mivel nyelvük még ép volt, azt vallották, hogy csupán Sér Szingh parancsára cselekedtek, aki jutalmul *dzsá-girt* (földbirtokot) ígért nekik. Ennek következtében átszállították őket a Rávi folyó túloldalára. Hogy azután mi lett velük, már sosem tudhattam meg.

A szikh csapatok szokása volt, hogy gyakran parádéztak az uralkodó vagy a koronaherceg előtt, s ez alkalomból dicséretben részesültek és megajándékozták őket. Ez azonban megszűnt Csand Kaur uralma alatt. Csupán néhány bizalmas személy előtt mutatkozott, az államot mindössze miniszterei és legközelebbi tanácsadói kormányozták, ami rendkívül rosszul is működött, mivel egyikük sem a köz javára volt tekintettel, hanem csak a saját jólétükre. Könnyen meg lehet érteni, hogy így az idő múlásával általános elégedetlenség bontakozott ki. Dhján Szingh miniszter felismerte ezt, s úgy tett, mintha testvérével, Szadzsit Szinghgel együtt néhány napra a hazai hegyekbe utaztak volna, és ott, pihenésképpen, a vadászat örömeinek kívánnák átadni magukat. Ez azonban csak a látszat volt, hiszen távollétét arra használta fel, hogy Sér Szinghet odahozza, aki előtt rögvest fejet hajtottak a csapatok.

Ilyenkor látszik ám, milyen szép dolog a keleti politizálás! Dhján Szingh legidősebb fia, Híra Szingh és annak legidősebb öccse, Guláb Szingh a Ráni pártját fogták. Vele együtt bezárkóztak az erődbe, ami öt napon át maradt zárva, s három napon és három éjszakán át szakadatlanul tüzeltek az ágyúk, hullottak a bombák. Amikor rohamot készítettek elő ellenük, mellyel valószínűleg be is vették volna az erődöt, csak akkor adták meg magukat a bent lévők, mégpedig a következő feltételek mellett: a Ráni továbbra is az erődben lakhat; ellátására megfelelő *dzsá-girt* (földbirtokot) utalnak ki, valamint engedik szabadon távozni a helyőrséget, amely két zászlóalj hegyvidéki harcosból, Guláb Szingh csapataiból állt. Az éj leple alatt hagyták el az erődöt, s magukkal vihetek mindent, ami kedves volt nekik, mivel Guláb Szingh öt teljes napig tudta magáénak az erődöt, azzal együtt pedig a kincseskamrárt is. A hegyvidéki csapatokat egyelőre a Rávi folyó másik partjára vezényelték, Sér Szingh koronázásáig, aminél fogva, Dhján Szingh és Szadzsit Szingh közvetítése révén, Guláb Szingh és Híra Szingh újfent a legnagyobb egyetértésbe ke-

rültek egymással, s ők lettek a valaha volt legbefolyásosabb személyek az udvarnál. Ez lett volna annak a polgárháborúnak a vége, amely teljesen ellentétes módon, ám mégis ugyanazon cél, a rádzsza-család java érdekében teljessédt volna ki, amennyiben a párt megtartotta volna az erődben a hatalmat. Ezen kiegyezés után az érintett személyek és kincsekkel megrakott csapataik nyomban visszahúzódtak a hegyekbe. Eközben Sér Szingh elvetette a sulykot az ivásban, s különösen a pezsgővel szerette kábítani magát. A közte és Dhján Szingh közötti egyetértés hamarosan elérte végső határát, s a legkeserűbb gyűlöletet kezdték érezni egymás iránt. Adzsit Szingh *szardár* és nagybátyja, Léna Szingh, akik a Szándáváli családból származtak, valamint rokonságban álltak Randzsit Szinghgel is, és a Ráni pártjához tartoztak, Sér Szingh és Dhján Szingh ellen viaskodtak, olyan ravaszul keverték a lapokat, hogy – az elmondottak után hihetetlennek tűnik – teljes mértékben beférkőztek mindkét fél bizalmába, amit Sér Szingh és Dhján Szingh legcsekélyebb tudomása nélkül ördögi gonoszsággal arra használtak, hogy kijátsszák egyiket a másik ellen. E célból egyeztek meg Sér Szinghgel abban, hogy meggyilkolják Dhján Szinghet; ezzel egyidejűleg Dhján Szinghgel is hasonló intrika szálait szövögették, csak éppen Sér Szingh végzete érdekében. Mindketten, t. i. Sér Szingh és Dhján Szingh is tisztában voltak azzal, hogy a Szándáváliak titkon háborúra készülnek, lőporkészleteket szereznek és golyót öntetnek, meg számos hasonló dolgot cselekednek. Sőt, Sér Szinghet többször is figyelmeztette néhány jó szándékú barátja; ám ő nem törődött ezzel, s felfoghatatlan gondtalansággal engedett teret az összeesküvésnek. Az egyik azt gondolta, hogy a másik van veszélyben, csakhogy mindkettőnek kockán forgott az élete, méghozzá úgy, hogy a régi szólásmondás: aki másnak vermet ás, maga esik bele, itt szó szerint teljesedett be; mivel az említett mesterkedéseik közben Adzsit Szingh és Léna Szingh is a saját sírjukat ásták.

Sér Szinghnek szokása volt naponta szemlét tartani csapatai fölött. Egy ilyen alkalommal, amikor is ez Salimár királyi kertjében a Szándáváli csapatok seregszemlét tartotta, s ennél fogva egy kis szobában állt az ablak előtt, Adzsit Szingh egy töltött karabélyt nyújtott oda neki, mintegy *nazarként* (ajándékként). Amikor Sér Szingh meg akarta érinteni a fegyvert, Adzsit Szingh fejbe lőtte őt. Adzsit Szingh emberei, akik felsorakoztak a szemlére az ablak előtt, ugyanekkor az ablakon át tisztelegtek a Sér Szingh közvetlen közelében állóknak, majd fölsiettek, és levágták a király fejét. Véletlenül éppen a szörnyű események közvetlen közelében tartózkodtam, nem több mint tíz lépés távolságban a kis szobától, ahol Sér Szingh erőszakos halált halt, s még alig öt perce történt, hogy egy fa alatt beszélgettünk a szabadban. Ugyanis az újonnan létesített lőporgyáramban Dhján Szingh kérésére elkészítettem azt az európai mintát követő, hatalmas edényekkel és örlőkövekkel ellátott modellt, mely négy pár bivalybikával működtetett gépezetet lendített mozgásba. Sér

Szingh négy nappal halála előtt, egy vasárnapon látogatott el ide, és olyan elégedettnek tűnt, hogy a két pár arany karperecen kívül, melyeket ott helyben, saját kezével aggatott rám, kiutalt még 500 rúpiát (500 arany) 900 rúpiányi rendes havi fizetésem kiegészítésére. Mivel ez az ígélet csak szóban hangzott el, naponta látogattam el a *darbárba*, hogy ezúttal írásos bizonylatot is kapjak minderről, s ennek következtében azon a szerencsétlen csütörtökön is éppen Sér Szinghnél tartózkodtam, amikor végeztek vele. Miközben itt ez történt, nem messze onnan, egy kertben Adzsit Szingh nagybátyja, Léna Szingh megölte Pratáp Szingh koronaherceget, egy 12 éves kisfiút, méghozzá éppen abban a pillanatban, amikor a fékevesztett pártharc ártatlan áldozata *bráhmínokkal*, ökrökkel, imádságokkal és alamiznaosztással foglalatoskodott. Ugyanis a hindu hónap első napját, az ún. szankránti-napot ülték, amikor hasonló szertartásokat szokás végezni. A fiút kíméletlenül összeszabdalták a karddal. A gyámja, Bhái Gurmukh Szingh, úgy mint Miszra Bahirám, az első kincstáros, és még több másik is, akik részt vállaltak ebben a rémtettben, nem sokáig kellett várjanak jutalmukra. A gyilkosok Salimárból az erdőbe siettek. Útközben Dhján Szinghgel talákoztak, aki úton volt Salimárba, és közölték vele, hogy elkésett, s magukkal vitték a minisztert az erdőbe, állítólag azért, hogy trónra ültesse Randzsit Szingh legifjabb fiát, a kis Dalip Szinghet. Az erdőbe érve őt is lelőtték, testét feldarabolták, embereikkel együtt bezárkóztak az erdőbe, és a városban dobszóval kiáltották ki Dalip Szinghet királynak, Adzsit Szinghet pedig vezírének. A szabadon lévő Híra Szingh rádza, Dalip Szingh fia, ügyes rábeszéléssel és ragyogó ígéreteivel jól értett ahhoz, hogyan nyerje meg a reguláris csapatok jóindulatát, olyannyira, hogy azok készek voltak követni őt. Miután ily módon maga mögött tudhatta a fegyveres hatalmat, éjjélkor bevonult a városba, körbevette az erdőt, és hozzálátott, hogy szó szerint megszállja azt. 12 órán át tartott az ágyúk mennydörgése, a következő nap deléig, amikor a gyenge helyőrség már kis híján képtelen volt ellenállni. Amikor ezt Híra Szingh észrevette, jelt adott a rohamra. Egy, a szikhek szolgálatában álló, Hurbon nevű spanyol ezredes az elsők között temett a félig lerombolt erőd fal oromcsipkéin. Nem bántották azokat, akik letették a fegyvert; csak a főkolompos Adzsit Szingh, Léna Szingh, Bhái Gurmukh Szingh, Miszra Bahirám etc. kaptak jól megérdemelt halálbüntetést. Adzsit Szingh fejét trófeaként nyújtották át Híra Szinghnek, testét azonban nagybátyjával, Léna Szinghével együtt a városkapuk elé akasztották, hogy mindenki jól szemügyre vehesse. Ki gondolhatta volna akkor, hogy rövid időn belül Híra Szingh is hasonlóan jár majd!

Miután Dhján Szingh holttestét kiadták az erődből, azzal együtt tizenhárom nőszemély, feleségek és rabszolgánők kerültek sorra. Mivel Híra Szingh szinte Randzsit Szingh ölében nőtt fel – mintha csak fokozni akarnám az eddigieket –, szellemes volt és eszes, igen kiváló nevelésben részesült, tökélete-

sen tudott írni-olvasni, és a sereg irányításához is remekül értett, amit az apjától tanult el. Így a nyolc éves király oldalán egy olyan, huszonöt éves miniszter állt, aki jóval hosszabb ideig is helytálló volt magas pozíciójában, ha nem függött volna olyannyira korábbi, bálványként tisztelt gyámjától. Ez a gyám a hegyekből származó, fanatikus *bráhmín* volt, Dzsala Panditnak hívták, s az asztrológiából levezetett álmaival és jövendőmondásaival gyakran vezette tévútra Híra Szinghet, miáltal természetesen az ország irányítása szenvedett csorbát. Alapvetően csak azt tette, ami tetszett neki, és csak azt tartotta tanácsosnak, ami megfelelt nyakatekert ötleteinek. Így hovatovább olyan zavaros helyzet, s ennek következtében oly mértékű elégedetlenség alakult ki, hogy a végén már jónak látták Dzsala Panditot eltávolítani Híra Szingh közeléből. A király nagybátyja vezetése alatt álló sereg is haladéktalan kiadatását követelte, amibe azonban Híra Szingh nem volt hajlandó belemenni. A kialakult helyzet arra indította Híra Szinghet, hogy a gyámmal együtt elmeneküljön, még hozzá kincsekkel megrakott elefántokon. Még alig néhány mérföldre távolodtak el a várostól, és azt tervezték, hogy a Rávi folyó túloldalán tovább menekülnek a hegyekbe. Ám amikor megpihentek egy kis faluban, túlerőben lévő üldözőik utolérték őket, és rajtuk ütöttek. Híra Szingh és kísérete bátor védekezése ellenére, ami melleleg a lángok martalékává tette a kis falut, mégis valamennyiüknek pusztulniuk kellett. E szomorú események következtében veszítette életét Guláb Szingh maharádzsa egyik fia is, kinek fejét, Híra Szinghével és Dzsala Pandittal együtt győzelmi trófeaként hozták vissza a városba.

Az akkori politikai események lefolyása pontos megfigyelőjének lehetetlen, hogy ugyanezek alapos szemügyre vétele mellett, elkerülte volna a figyelmét az, hogy ezen pártharcokban végtelen sok emberi vér megspórolható és az ország kimondhatatlan nyomorúsága elkerülhető lett volna, ha a szikhek elég tisztán látták volna, hogy Híra Szingh pártjának leszerelése helyett Adzsit Szinghez kellett volna csatlakozzanak, és ki kellett volna álljanak az ügyéért. Ha Híra Szinghet ebben az esetben fogságba ejtették volna, mert ilyen feltételek mellett nem is történhetett volna másként, nem csak megelőzhetek volna minden további csetepatét, hanem Híra Szingh temérdek kincsének birtokába is jutottak volna. Nos, itt aztán megbizonyosodhattunk az ismert latin közmondás igazáról: *“Quem Deus vult perdere, prius dementat”*²³.

Mivel a legfontosabb események elbeszélésében nyugvóponthoz jutottam, ezért a sorsomat élénk érdeklődéssel követő olvasók számára röviden illusztrálom, hogyan menekültem meg arról a helyről, ahol akaratlanul is a szörnyűségek szemtanújává váltam. Amikor először csengett fülembé a fegyverek ro-

---

²³ Akit az Isten meg akar büntetni, annak előbb elveszi az eszét.

pogása, és észrevettem, hogy eluralkodik az izgatottság körülöttem, és mindenki a fegyverekhez kap, tudatára ébredtem, hogy itt már nem vagyok biztonságban, és hogy valami veszélyes dolog van készülöben. Ezért elindultam, hogy megkeressem azt a helyet, ahol – a kerten kívül – a lovatam és a szolgálóimat hagytam. Nem volt nehéz észrevennem, hogy még ugyanott vannak és várva várnak engem, hiszen csupán a kert alacsony kerítése meg egy keskeny árok választott el tőlük. Tehát a lehető leggyorsabban arra vettem az irányt, átugrottam a falat és az árkot, és sértetlenül odaértem az enyéimhez. Hogy mekkora szerencse volt éppen ezt az utat választani a menekülésre, azt valójában csak akkor láttam be, amikor az embereim rémülten elmesélték, hogy a nagy bejárati kapunál össze-vissza röpködtek a golyók, és éppen ezért hatalmas aggodalommal vártak a kapu közelében. Így az ebben a kritikus pillanatban meghozott gyors döntéssel az életemet mentettem meg.

Ennyit az én személyemről. És most folytassuk az elbeszélés fonalát! Sér Szingh idejében úgy húsz európai állt a lahóri kormány szolgálatában, jobbra francia és néhány angol katonatiszt. És az volt az általános vélemény, hogy lassan-lassan külön kolóniát alkotunk. Mindenesetre Dzsala Pandit egyikünket a másik után küldte el, hivatalosan gazdasági okokra hivatkozva, valójában azonban vallási fanatizmusa miatt, s a végén már csak én meg a spanyol Hurbon maradtunk. Ám végül én is a többiek sorsára jutottam. Még nem sejtve ezt, továbbra is a városban maradtam, jóllehet óvatosságból készen álltam az azonnali elutazásra, sőt, hogy semmi se akadályozzon, még ingóságaimtól is megszabadultam, nevetségesen alacsony áron. Azért cselekedtem így, mert amellett, hogy barátok figyelmeztettek, magam is beláttam, hogy egy ilyen rossz kormányzat nem maradhat sokáig uralmon, s előre számítottam arra, mi is fog történni a közeljövőben. Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy a hatalom jelenlegi birtokosainak fejét hamarosan diadalmenetben hordozzák körbe Lahórban. És lám! Gyanúm beigazolódott. A fanatikuskok, az *akálk* (halhatatlanok), azaz más szavakkal a *nihangok* rablóbandája kis idő múltán pénzért mutogatták Dzsala fejét Lahórban és Amritszárban. Úgy mondták, ez az a bitang, aki rávette az ifjú Híra Szinghet, hogy megölje nagybátyját, a jószágos Szadzsit Szingh mahárádzsát, amihez 20.000 fős seregére volt szüksége, jóllehet a megtámadottat csupán mintegy negyven elszánt hegyvidéki katona védelmezte. Ez az esemény egy kis mecsetben történt, egy német mérföldre Lahór városától. Dzsala Pandit, ez a mammon, elszánt fanatikushoz híven ármánykodott a szikhiek főpapja, Bábá Bir Szingh *guru* ellen. Azt a látszatot keltve, hogy a szent ember a köréje gyűlt lázadókkal és szökevényekkel egyetért abban, hogy az országot az angolok kezére játsszák, rávette az ifjú minisztert arra, hogy seregének egy részét a *guru* tartózkodási helyére küldje azért, hogy a lázadókat és szökevényeket elfogják. A vállalkozás során az előidézett zűrzavarban nemcsak a *guru*, hanem sok tehén és ökör (a hinduk és

szikhek szent állatai), valamint rengeteg szegény ember esett áldozatul, akik a fent nevezett jótékonyágának köszönhették megélhetésüket. Vagy lelőtték őket, vagy pedig a Háriki Pátán mellett, közeli Szatledzs folyóba kergették őket, ahol kínok között fulladtak meg. Az esetetek között volt Kásmír Szingh, Randzsit Szingh egyik fia, akit Híra Szingh és Dzsala Pandit jogtalanul üldözött el Szijalkót erődjéből, amit pedig testvérel, Pésávar Szinghgel együtt kaptak apjuktól apanázs gyanánt.

Dzsala olyannyira leapasztotta Dalip Szingh király és anyja, Csanda Ráni meg nagybátyja, Dzsaváhar Szingh járandóságát, hogy már képtelenek voltak biztosítani maguknak a megfelelő életszínvonalat. Meghagyta tehát a Ráni testvérbátyjának, Dzsaváhar Szinghnek, hogy Dalip Szinghet elefántháton vezesse ki a városból, és hagyja, hogy Avitabile tábornok csapatainál keressen menedéket. Azonban az elrablót szívélyes fogadtatás helyett nyaklevesrel fogadta Miszra Dzsódarám vezérlő ezredes (*bráhmín* és Dzsala nagybátyja), és a királlyal együtt letartóztatták. A kis idővel később már vezírré kinevezett Dzsaváhar Szingh Dzsódarámot ezért az orra levágásával büntette. Lahór városában azt rebesgették, Dzsaváhar Szingh Firózpurbá, az angolokhoz kívánta átvezetni Dalip Szinghet. Kora reggel Híra Szingh kilovagolt, és visszahozta a két szökevényt. Dalip Szinghet születésére való tekintettel néhány száz puskalövéssel üdvözölték, és átadták az erődben lévő anyjának. Dzsaváhar Szinghet azonban tömlőcbe vetették.

Dzsala Pandit gyöngéd kapcsolatba keveredett Sér Szingh egyik özvegyével. Meg is ígérte az asszonynak, hogy megöleti Dalip Szinghet, és az ő, törvényes trónörökösnek elismert fiát segíti trónra. Mivel az ügyet nem lehetett annyira titokban tartani, hogy néhány illetéktelen személynek a fülébe ne jutott volna, senki sem lepődhet meg, hogy Csanda Ráni is megneszelt valamit ebből a ravaszul megszervezett tervből. Ennyi éppen elegendő volt ahhoz, hogy még a kezdet kezdetén elejét vegye az ármánynak. Hiszen a női fortély mindenben túltesz, kivált ha a saját érdekük védelméről van szó. Elsősorban arra törekedett, hogy Lál Szingh kincstartót megnyerje magának, ami – sikerült is. Ki gondolta volna ezt arról az emberről, aki parádés pozícióját Dhján Szingh *rádzsának* köszönhette, mindig is együtt élt Híra Szinghgel, és akivel testvéri szövetséget is kötött, mindig a legbensőségesebb kapcsolatot tartotta fenn, s akivel egyszer még Dzsala Pandit is elcserélte a turbánját, és barátságot kötöttek! Lám mégis barátai elárulójának szerepét játszotta, s tanáccsal is, tettel is készségesen állt a Ráni rendelkezésére. A királynő először testvére, Dzsaváhar Szingh kiszabadítását érte el; azután ellátta őt a szükséges anyagiakkal, amelynek segítségével mindenképp előtt a *nihangokat* nyerte meg, akik kivitték a városból. Közvetlenül ezután a reguláris csapatok egy jelentős részét is sikerült maga mellé állítania. Hívei élén jelent meg a következő reggel az erőd előtti gyakorlótéren, és Híra Szinghtől Dzsala Pandit kiadatását

követelte. Mivel Híra Szingh hallani sem akart erről, de azt is belátta, hogy pillanatnyilag nem lehetséges erővel fellépni a pártutók ellen, amellet döntött, hogy Dzsala meneküljön el a városból Guláb Szingh Miá Szón Szingh nevű fia és hegyvidéki harcosokból álló hívei kíséretében. Így az egész szikh hadsereg elfordult tőle, méghozzá olymértékben, hogy akik azelőtt legjobb és legbizalmasabb barátai voltak, még azok is utána siettek, és amikor őt és kíséretét beérték, lelőttek és lemészároltak mindenkit, aki az újukba akadt. Így történt, hogy dél körül öt fejből álló trófeájukkal győzelmesen tért vissza Lál Szingh és Dzsaváhar Szingh az erődbe, miközben a nyomukban járó rablóbanda zsákmányra éhesen osztozkodott a kincs fölött, amit a menekülők magukkal vittek. Mivel mindenki odasietett, hogy felkínálja ajándékát (*nazar*) és kifejezze jókívánságait, én is hasonlóképpen cselekedtem, s a Híra Szingh miniszteri székét átvevő Dzsaváhar Szingh nemcsak hogy barátságos mosollyal fogadott, hanem ott helyben visszakerültem korábbi pozíciómba mint orvos és mint a lőporgyár és az ágyüöntöde felügyelője, a korábbinak megfelelő fizetéssel.

Dzsaváhar Szingh sem élvezte sokáig új keletű dicsőségét. A híres rab-szolganővel, Mangélával együtt képezték az ellenzék egyik oldalát, miközben Lál Szingh és Csanda Ráni állt a másik oldalon, az említett párral szemben. A kormányzat irányítása mindkettőtől függött, s ez azt eredményezte, hogy elentéves vélemények esetén lehetetlen volt harmonizálni az álláspontot. Randszit Szingh egyik állítólagos fia, a *guruvál* (főpappal) együtt életét vesztett Kásmír Szingh testvére, Pésávar Szingh, bevette Attok erődjét abban a reményben, hogy felkelést szíthat a fennálló kormányzat ellen. Erre Dzsaváhar Szingh mindenféle ígérettel kicsalogatta őt az erődből, és titkon megölette. Azonban a katonák, akik között számos követője volt, megtudták ezt, és boszszúból lelőtték Dzsaváhar Szinghet az elefántján. – Dzsaváhar Szingh valószínűleg jól tudta, hogy mire készülnek a csapatok. Éppen ezért csak nagyon nehezen hozta meg a döntést, hogy elhagyja az erődöt, és a hadsereg táborába menjen, ahova hívták.

Dzsaváhar Szingh uralmának utolsó idejében igen szánalmas körülmények között tengődünk. Sem jog, sem rend vagy biztonság nem volt. A minden fegyelmet nélkülöző martalóchad azt tette, amit akart. Ha például egy katonát a bázárban régi adósságot követelt vissza, erőszakkal, tízszeres haszonnal is visszavehette. Miá Mír táborában, ami egy német mérőföldnyire fekszik Lahórtól, azt a hamis jelentést kapták, hogy angol kémekeket rejtegetek a szálláson, akik megegyeztek Dzsaváhar Szinghgel, hogy átadja az országot az angoloknak. Azonban csak Mouton ezredes volt nálam, aki röviddel azelőtt tért vissza Franciaországból, hogy újbóli alkalmazását kérje. Időnként meglátogattam a spanyol Hurbon és a festő Saint-Amand, két olyan személy, akik akkoriban rajtam kívül az egyetlen európaiak voltak Lahórbán. Egy napon

azok a katonák, akiket kezeltem, és akik jóindulattal viseltek irányomban, beavattak, hogy a csapatok úgy döntöttek, amennyiben Dzsaváhar Szingh ezen a délutánon nem jön az erődől a táborba, akkor megtámadják és meggyilkolják; ezzel együtt azt is tervezik, hogy feldúlják az én házamat is, mivel azt mondják, angol kémeket rejtegetek a házamban, akik megegyeztek Dzsaváhar Szinghgel, hogy az országot az angolok kezére játsszák. Ezért azt a jó tanácsot adták, hogy minden értékes holmimat még időben helyezzem biztonságba. Dzsaváhar Szingh csak akkor döntött úgy, hogy előjön az erődől, amikor megtudta, hogy megszólaltak a dobok, és a hadsereg teljes készültségben vonul a város meg az erőd ellen. Ezzel hatalmas szerencse ért bennünket; hiszen ellenkező esetben kétségtelenül egész Lahórt felforgatták volna. Amikor előjött az erődől, úgy ült az elefánt hátán, hogy ölében a kis Dalip Szinghet tartotta. *Haudájában* (ülésében) rengeteg, arannyal és ezüsttel megtöltött zsák volt. Valószínűleg azt hitte, ezzel majd megvásárolhatja életét, ám csalódnia kellett. Őt követték több elefánt hátán a Ráni és Mangéla, meg néhány más rabszolgán. Amikor a menet a táborba ért, először a kis Dalip Szinghet vitték el az öléből, és anyjával együtt a külön az udvar számára felállított királyi sátorba küldték. Ez alig történt meg, Dzsaváhar Szinghet máris minden további nélkül lelőtték az elefántja hátán, s ez a vég érte két bizalmasát is, Bá-bá Ratan Szinghet és Csitta Pájá, akik hiába próbáltak lóháton menekülni. Ez a szerencsétlenség olyan megrázó hatást gyakorolt a Ránira és Mangélára, hogy néhány napig eszüket vesztve, kibomlott hajkoronával mutatkoztak mindenki előtt. Ugyanis korán reggelente gyalog vonultak át az erődől a gyakorlótérre át a kertbe, ahol Dzsaváhar Szinghet két társával együtt elhamvasztották, s szabad folyást engedtek könnyeiknek, ezáltal könnyítve keserű szívük terhét.

Dzsaváhar Szingh idejében, 1845 elején hatalmas kolera járvány tombolt Lahórbán. A betegség Turkesztánból, Kábulon át terjedt el az országban. Éppen ebben az időszakban a hegyek között fekvő Dzsammu városából való Guláb Szingh²⁴ Lahórbán raboskodott, és nagy szerencséje volt, hogy megmenekült Dzsaváhar Szingh csapdáiból. Mert köztudott, hogy többször is merényletet kíséreltek meg ellene, ami már akkor rontotta Dzsaváhar Szingh hírére. Ugyanis Guláb Szingh maga mellé állította a szikh csapatok egy részét, és teljesen rájuk bízta magát akkor, amikor Dzsammuból Lahórbá vitették. Ez utóbbira egyébként azért volt szükség, mert konok ellenállást tanúsított a kormány követeléseivel szemben. Mindazonáltal igen különös a következő kö-

---

²⁴ Guláb Szingh Randzsit Szingh maharádzsa egyik legjobb hadvezére volt. Ura halála után Dzsammu városába húzódott, onnan irányította a befolyása alatt álló térséget, s gyakran dacolt a lahóri kormánnyal.

rülmény: Guláb Szingh meghívta a szikhek küldötteit, hogy vegyék át azt a pénzüsszeget, amit a kormánynak volt köteles elküldeni. Ut közben azonban embereivel lemészároltatta őket, és elvette tőlük a pénzt, mintha csak megbánta volna, hogy eleget tett kötelességének. Mindezt annak ellenére merészelte, hogy a birtokában lévő erősséget már nagy számú hadsereg zárta körül.

A hegyekben zajló harcok közben az angolok által jól ismert Randzsúr Szingh bírta a főparancsnokságot a hegyekben, Dzsészróta környékén gyülekező csapatok fölött. A környék leggazdagabb *bráhmijn*ainak egyikét szomszédai azzal a kéréssel keresték meg, hogy venné magához megőrzésre házuk legbecsesebb kincseit; ezért, és saját biztonsága miatt is ez az ember fegyveres védelmet kért Randzsúr Szinghtől, amit meg is kapott. Amikor azonban Randzsúr Szingh rájött, hogy a *bráhmín* hatalmas mennyiségű kincset halmozott fel a házában, különös tervet kezdett szövögetni a vagyon megszerzésére. Ugyanis emberei egy részét rablóruhába bújtatta, akik erőszakkal elragadtak a kincseket. A *bráhmín*ok teljes mértékben meg voltak győződve arról, hogy Randzsúr Szingh áll a történetek háttérében, s csapatosan vonultak Lahórbá, hogy panaszt tegyenek Dzsaváhar Szinghnél. Amikor azonban látták, hogy tőle hiába várnak jogorvoslatot, mind távoztak, kivéve azt az egyet, amelyiknek a házából a holmikat elvitték. Ő néhány rokonával együtt Lahórban maradt, azzal a szilárd elhatározással, hogy addig egy tapodtat sem mozdul a fővárosból, míg igazságot nem szolgáltatnak neki. Azonban hiába várt és várt hosszú ideig. A hosszas veszteglést végtére megelégedve, egy korai reggelen felmászott egy a citadella alatt álló *pippalra* (szent fügefára), s kijelentette, addig nem hagyja el a fát, amíg jóvá nem hagyják jogos követelését. Ezt persze Dzsaváhar Szingh is megtudta. A hallottakon fölindulva elküldött egy katonát azzal a paranccsal, hogy erőszakkal szedje le a *bráhmint* a fáról. Amikor a katona hozzálátott parancsa teljesítéséhez, a *bráhmín* belátta, hogy meg kell hajoljon az erőszak előtt, és egy késsel hasba szúrta magát úgy, hogy ott helyben kifordultak a belei. Amikor jelentették a történeteket Dzsaváhar Szinghnek, az azonnal parancsot adott Núruddín fakírnak, hogy gyógyíttassa meg a sebet a *dzsaráh*okkal (bennszülött seborvosokkal). Véletlenül éppen azon a napon, a déli órákban Núruddín fakírral együtt az erőd belsejében tartott *darbárról* jövet a Hazúri Bágban fekvő, úgynevezett *gulábkhánába* tartottunk, ahol a fakír napközben az ügyeit intézte. Ott találtuk az egyik *dzsaráhot*, aki azt a hírt hozta, hogy lehetetlen meggyógyítani a *bráhmint*, mert nem tudják visszagyömöszölni a kifordult beleket. Kérdésemre, hogy miről is van szó, a fakír rövidre fogva elmesélte a történeteket, és felszólított, hogy mellékesen meglátogathatnám a szerencsétlent, és utánanézhethék, vajon van-e még remény a gyógyulására. Amennyiben van, úgy legyenek szolgálatára. Ha azonban más véleményen volnék, hagyjam őt sorsára, amiért rajta kívül senki

más nem okolható. Így hát rögvest odavezettettem magam. A Tankszálá Darvázá nevű helyen, a városkapukon kívül feküdt, egy fakír kicsiny kertjében. A többi *dzsaráh* mind reménytelennek nyilvánították a helyzetet, és el is mentek. Már csak vezetőm volt ott. A beteg vékonybelei gombolyagba csavarodva feküdtek a hasán. Noha nem sérültek meg, kékesre színeződtek, mivel a *bráhmín* a heves nyári forróságban hat teljes órát töltött ebben a természetellenes helyzetben. Egyébként a szikár, ötven körüli beteg még mindig teljesen magánál volt. Sürgősen haza küldtettem az eszközeimért, majd kitágítottam a hasizom és a bélhártya szűk nyílását úgy, hogy a beleket könnyedén visszaehelyezhettem eredeti helyzetükbe, fércvarrással lezártam a sebet, bekötöztem, s mindezt néhány perc alatt. E kis operáció alatt a beteg a mellette lévő hegyvidékiekkel együtt folyton azt kiabálta: *din, din, din azaz szent, szent, szent!* A megszégyenült *dzsaráh* sem állhatta meg, hogy ki ne tüntessen a megtisztelő *usztád*, vagyis mester címmel. Kisvártatva az operált beteg heves, igen kellemetlen, görcsös csuklásba kezdett, ami több napig is eltartott. Ennek elmúltával azonban teljesen meggyógyult, amit jelentettem is Núruddín fakírnak és Dzsaváhar Szingh miniszternek. Utóbbi most már mindent megtett, hogy megbékítse a *bráhmín*t, s néhány tehenet, asztalneműt, ruhadarabot meg némi készpénzt adatott neki, ami ki is elégítette azt, s visszatért a hegyekbe. Ebből az egyszerű esetből mindenki beláthatja, hogy mily keveset értenek a lahóri *dzsaráhok* a sebészi beavatkozásokhoz.

Dzsaváhar Szingh halála után a Ráni szeretőjét, Lál Szinghet emelte a miniszteri posztra. Már több ízben is teherbe esett tőle, de minden alkalommal elhajtotta a magzatot. Ez az egész dolog nyílt titok volt. Természetesen ilyen körülmények között a Ráninak és kegyencének sem az igazgatási szervek, sem a hadsereg előtt nem volt semmiféle tekintélye, s félni sem félték tőlük. Különösen igaz volt ez a hadseregbe, ahol az említettek hiányában nagy mértékben lazult a fegyelem. Minden zászlóaljnak volt két, *pancsnak*²⁵ nevezett embere, akik közös tanácskozássra gyűltek össze, és törvényeket szabtak az udvarnak. Ez odáig fajult, hogy végül a Ráni meg Lál Szinghje általános megvetés tárgyává váltak, olyannyira, hogy végül már azt is el kellett viseljék, hogy a csapatok nyilvánosan szidalmazzák és fenyegetik őket. Nem volt többé kétség, hogy napjaik meg vannak számlálva; így egyetlen kiút gyanánt arra a kétségbeesett döntésre jutottak, hogy háborút provokálnak az angolokkal azért, hogy a hadsereget a mészárszékre hajtsák, abban a reményben, hogy egyfelől megszabaduljanak a rájuk veszélyessé vált csapatoktól, másfelől meg azért, mert az ország angol protektorátus alá helyezése biztonságosabb és nyugodtabb mozgásteret biztosítana nekik. Most már csak az volt a kérdés,

---

²⁵ A *pancs* ebben az összefüggésben tulajdonképpen katonai bizottságot jelent.

hogyan is éréjk el ezt a célt. De ebben is jó tanácsra lelték. Magukhoz hívták ugyanis Tédzs Szinghet, akkor Pésávar kormányzóját, és az egyetlen embert, aki Randzsit Szingh halála óta jelentős befolyással bírt a seregre, hogy kikérjék a véleményét a tárgyalt ügyről. Javaslatára hamis iratokat fogtak el, amiket azután felolvastak a *darbárban*, s ezek arról szóltak, hogy az angolok elhatározták a szikhekhez tartozó Szatledzs túloldalán fekvő területek bekebelezését, már néhány ellenséges lépést is merészelték tenni, s félreérthetetlenül a szikhek elleni háborúra készülnek, amiért az államérdek lehetővé teszik, hogy a kormány preventív hadműveletekbe kezdjen. Egy másik ok, ami a Ránit arra indíttatta, hogy életét angol védelem alá helyezze, az lehetett, hogy félt, mihelyst a fia tudomást szerez arról, hogyan és milyen okokból ölte meg apja az anyját, illetve nagyapja az övéit (lásd: G. C. Smith őrnagy: History of the reigning Family of Lahore), ő is ugyanerre a sorsra jutna. Így bizonyos értelemben két tűz közé szorulva nem maradt más választása, mint az angolok oltalmát keresni.

Lál Szinghet nyilvánosan vezérnek, Tédzs Szinghet a hadsereg főparancsnokának kiáltották ki. A szikhek megkapták *praszádjukat* (megszentelt kenyereket) a *szamádhin* (a királyi család emlékművénel), ahol egyetértést, hűséget és engedelmességet esküdtek, és háborút hirdettek az angolok ellen. Közvetlenül ezen ünnepség után minden további diplomáciai magyarázat nélkül az ellenség ellen vonultak. Habár az angolok pontosan tudtak a szomszédos országban folyó ármánykodásról, mégsem gondolták volna legmerészebb álmaikban sem, hogy szomszédaiak megtámadják őket. Mi sem érte felkészületlenebbül őket, mint egy velük vívott háború. Ami márpedig elkezdődött. A Szatledzs túloldalán négy csata zajlott le, Múdki, Firózsáhír, Nivál és Szóbráon térségében. Az angolok az utolsó csatában döntő győzelmet arattak, s így az ország uraivá lettek. Az általam orvosi kezelésben részesített Tédzs Szingh Lahórbán nyíltan bevallotta nekem, hogy a fennálló körülmények között nem maradt más választása, mint átadni az angoloknak az országot. Közismert tény, hogy 1845 december 22 reggelén 25–30.000 főnyi reguláris csapatból álló tartalék hadsereg ért Firózpurból Firózsáhír csatamezejére, ahol már az angolok, egy álló napot és éjszakát tartó küzdelem után, az összes löporkészletüket elhasználván, visszavonulásba kezdtek. De ellenfeleik, a szikhek is legyőzöttek vélték magukat, és szintén visszahúzódtak, mire az erről tudomást szerző angolok ismét megfordultak, és elfoglalták táborukat. Éppen ebben a kritikus pillanatban érkezett meg a Tédzs Szingh vezette tartalékos haderő. Ő, az angolok egyetértésével, megtett minden tőle telhetőt, hogy csillapítsa csapatai harci kedvét, és mindenféle fondorlattal félelmet ébresszen bennük. Ő is volt az első, aki hátat fordított az angoloknak, hogy megvédje őket, mert pontosan értesült helyzetükről. Nem nehéz kitalálni, hogy a parancsnoksága alatt álló hadtest követte vezére példáját, és szintén visszavonult.

Ez volt az a bizonyos különös ütközet, ami közben az angolok zavarodottsága olyan méreteket öltött, hogy már egymásra is lőttek, s ennek folytán az egyetlen katolikus pap, aki akkoriban a hadsereggel volt, hosszú szakálla és turbánja miatt szintén áldozatául esett a szerencsétlen félreértésnek. Éppígy ismeretes, hogy a harcolók sorai között bátorságával és hidegvérével kitűntette magát az önkéntesként jelen lévő, később elhalálozó Poroszországi Walde-mar herceg is, bár akkoriban azt is meg kellett érje, hogy hűséges barátja és útítársa, Hofmeister doktor holtan esett össze mellette az egyik szikh pontos lövésétől.

Az 1846. február 10-én, Szóbráónnál zajló csata adta meg a kegyelemdő-fést. Tédzs Szingh, honfitársai elárulója, a küzdelem alatt átszökött a Szat-ledzs túloldalára, s összetörette maga mögött a hidat, ezáltal csapatai java részét hátrahagyta a parton minden segítség nélkül. Az elárult katonák összekulcsolták kezüket, és füvet vettek a szájukba, úgy kiabáltak könyörögve, hogy könyörüljön rajtuk, hiszen immár olyanok lettek, mint a tehenek. Sőt néhányan közülük így kiáltottak fel: most már bánjuk bűneinket; nem érdemel-tünk ki méltóbb véget! Hiszen odatúl van a hely, ahol megöltük *gurunkat* szent teheneivel együtt! (Lásd: History of the reigning Family of Lahore, by Major G. C. Smyth, 119. oldal, ahol ez áll):

„A csata első áldozatainak egyike volt a szent *bábá* (a szikhek főpapja), akinek puskagolyó roncsolta szét az egyik lábát. Uttar Szingh és Kásmír Szingh néhány másik *sardárral* együtt a kibontakozó kézítusa közben estek el. Katonáik tömegesen fulladtak a folyóba, amikor menekülni próbáltak. A szikhek megfélemedtek a *gurujuk* iránti tiszteletükről; a gazdag zsákmány látványa, amit a *guru* tábora nyújtott, túlságosan kemény próbája lett jámborságuknak. Csupán azt tartották szem előtt, hogy mindegyikük annyi zsák-mányt biztosítson magának, amennyit csak szeretne; egyedül ezért kellett ke-ményen harcolniuk.

Miután a csata véget ért, a *bábát* már félholtan találták, kiáltozva szidal-mazta saját kasztját és hittestvéreit. E pillanatban felmutatott néhányat azon levelek közül, amelyeket kapott, s amelyekben feketén-fehéren leírva álltak azok a fent említett családságok, amelyek – ahogy előre látta – a szikh veze-tők árulását és aljasságát bizonyították, akik azért írták ezeket a leveleket, hogy felbujtsák Uttar Szingh pártjának megtámadására. »Amikor ti – mondot-ta az őt körülvevő szikheknek – és vezetőitek meg előljáróitek nekem és Uttar Szinghnek megírtátok ezeket a leveleket, megbíztam igazságosságotokban, és tetszéssel fogadtam javaslataitokat, mégpedig abban a reményben, hogy ily módon megragadom az eszközt Uttar Szingh és családja biztos életfeltételei-nek kivívására. Ám ti, akik szintén szikheknek mondjátok magatokat, rossz-zabbak vagytok a mohamedánoknál is; aljas, áruló és hitetlen, jámborság és

istenfélelem nélküli népek bizonyultak az egész világ előtt. Most a haldokló imája száll a menny felé, hogy istentelenségeteket jóval viszonzózzák.« Erre rendelkezett, hogy nyomban vessék a folyóba, nehogy csontjai e jogsértő földön maradjanak.” etc. etc.

Uttar Szingh Adzsét Szingh nagybátyja és Léna Szingh testvérbátyja volt, tehát rokona Sér Szingh, Dhján Szingh, Pratáp Szingh, stb. gyilkosainak. Mindannyian a Szándáváli család tagjai és Randzsit Szingh rokonai voltak, s ezért a polgárháború kitörésekor Uttar Szingh is Csand Kaur Ráni mellett foglalt állást. Amikor azonban Lahór erődjét Sér Szinghnek adták át, a menekülést választotta, és az angoloknál keresett menedéket. Természetesen Híra Szingh és tanácsadója, Dzsala Pandit azon mesterkedtek, hogy minden áron a hatalmukba kerítsék őt. Ezért Uttar Szinghet mézesmázos ígéretekkel Bábá Bír Szinghhez csábították, hogy a szent embert is belekeverjék az ügybe, hiszen menedéket nyújtott magánál Kásmír Szinghnek és Pésávar Szinghnek, a két szerencsétlen hercegnek, miután Híra Szingh elűldözte őket jogos tulajdonukból, Szijalkót erődjéből. Uttar Szingh hagyta magát elbolondítani a neki tett ajánlatok által, s valóban be is állított a meghatározott helyre, ahol már minden intézkedést megtettek annak érdekében, hogy elevenen elfogják őt. Csakhogy a terv balul ütött ki. Jóllehet a túlerő diadalmaskodott Uttar Szingh fölött, még sikerült leléonie egy ezredest, aki meg akarta ragadni őt, amivel a rákövetkező csata első indokát szolgáltatta.

Amikor a szikh hadsereg átért a Szatledzsen, a katonák előtt nyilvánlávóvá vált, hogy vezérek az áruló szerepét játsszák, és egyáltalán nem azt teszik, amit tenniük kellene, s amiért joggal írja Smith könyve 180. oldalán:

„Nemtetszésüknek rettenetes ordítózás és vezetőiknek szóló dühödt vádak révén adtak hangot; azonban ez volt minden, amit tehettek. Tudjuk, mondták vezéreiknek, hogy az udvarral szövetkeztetek azért, hogy az angolok ellen küldjete bennünket, és barmokként tereljete bennünket eléjük, hogy azok jöjjenek, és kényük-kedvük szerint lemészárolhassanak bennünket. Am fontoljátok meg, hogy ezen cselekedetek által nem csupán országotok árulóinak szerepét játsszátok, hanem elvetemült mészárosokét és gyilkosokét is. Elpusztítotok egy egész hadsereget, amely, minden hibája és bűne ellenére is, mégis kész volt minden pillanatban engedelmeskedni előljárói és az állam parancsának. Itt és most úgy büntetünk meg titeket, ahogy megérdemlitek; mert ezen szentjeitek és istenetek gondjaira bízunk titeket, míg mi irányítás nélkül, a szakadék szélére vezetettévén egymagunk vesszük fel a harcot, és mindent megteszünk, ami csak telik tőlünk, hogy megőrizzük országunk függetlenségét” etc. etc.

A szikhek és angolok említett háborúja alatt az akkori maharádza, Guláb Szingh Dzsammuban tartózkodott a hegyek között, és megőrizte semlegességét. Persze megígérte a szikheknek, hogy kiáll mellettük, mert nem állt módjában kitérni egy ilyen ígéret elől. Csakhogy olyan sokáig halogatta ígérete betartását, ameddig csak kibúvót tudott találni. Röviddel a szobraóni ütközet előtt néhány száz, *pancs* nevezetű küldöttnek sikerült kicsalogatnia a dzsam-mui medvét – ahogyan a maharádzsát mindenütt nevezték – a barlangjából. A királyt azt a látszatot keltve lehetett Lahórbá vinni, hogy a hadba vonulásáról rendelkező parancs magától a *darbártól* és a *Ránítól* származik. Ez azonban csak időnyerés céljából történt. Miután Guláb Szingh megérkezett Lahórbá, felkerestem mint régi ismerőst, s ő a tanácsomat kérte, vajon mit is tehetne jelenlegi szorult helyzetében. Elpanaszolta afeletti kétségbeesését, hogy a testvéreit és fiait megölő szikhek, akik Dzsaváhar Szingh idejében az ő életére is törtek, most a táborba akarták hurcolni, hogy az angolok ellen küzdjön. Azt tanácsoltam neki, hogy semmi ilyesmibe se menjen bele. Ez tökéletesen egyezett saját nézetével, hiszen a szikhek már három csatát elvesztettek, és több volt, mint valószínű, hogy a maharádza előtt is nyilvánvaló, az őket minden oldalról körülvevő árulás folytán a negyedik, mindent eldöntő ütközetben is alul kell maradjanak. Felhívtam a figyelmét arra, hogy tanácsos lenne kikérni Randzsúr Szinghtől a Filúrban raboskodó 18 angolt, és nálam elhelyezni őket, amit ő meg is tett. Együttal vezírré nevezette ki magát. Eközben futott be a hír az elvesztett szobraóni csatáról, s hogy az angolok, nem vesztegetvén az időt, Firózpurnál már át is keltek a Szatledzsen, s Guláb Szingh vezírt Kasszúrba hívták. Miután a *darbárban* megajándékozták az angol foglyokat, akik között tartózkodott doktor Benet is, Guláb Szingh elefántháton előre küldte őket az angol táborba, majd három nappal később maga is útnak indult afelé. Engem kiválasztott, hogy kísérjem el őt titkos tanácsosi minőségben. Kanékacsban, a Lahórtól mintegy három német mérföldre eső első pihenőhelyünkön kaptuk a fővárosból érkező hírt, ami engem mindenképpen aggodalommal töltött el. Az üzenet ugyanis így hangzott: a Szatledzs jobb partján gyülekező, Tédzs Szingh parancsnoklása alatt álló, legyőzött szikheknek az a szándéka, hogy megölik az áruló Tédzs Szinghet, majd egyrészt visszavonulnak Lahórbá, hogy bosszúból megöljék a Ránit Lál Szinghgel együtt, s hazamenjenek, másrészt pedig, hogy Guláb Szinghet egész kíséretével együtt lemészárolják, mert a megígért segítség helyett most Kasszúrba iparkodik, hogy átadja az országot az angoloknak. Egyikünk sem tudta nyugodtan álomra hajtani a fejét, mert attól féltünk, hogy az éj leple alatt megtámadnak bennünket. Guláb Szingh óvatosságából Gardner kapitány felelősségére bízta a négy magával hozott ágyút, és felállította őket bizonyos távolságban a táborunktól, s maga is jól felfegyverezve járőrözött az egész éjszakán át. Szerencsére a szikhek semmit sem váltottak valóra abból, amit sejtésünk szerint elterveztek, s a

rákövetkező napon minden atrocitás nélkül értünk a kasszúri angol tábor közelébe, ahonnan haladéktalanul tovább is jutottunk a táborba, hogy teljesítsük a ránk szabott feladatokat. Mindazonáltal Guláb Szingh és kísérete nem részesült szívélyes fogadtatásban. A helyzet csak akkor változott meg, amikor már mindenben megegyeztek, és az angoloknak megígérték, amit követeltek. Most elhozták a fővárosból a kis Dalip Szinghet, akinek személye szentesítette a történeteket, mire az őt és az udvart közrefogó angolok felkerekedtek Lahór felé, és Miá Mírnél, egy mérföldre a várostól, tábort ütöttek. Terveiknek megfelelően három részre osztották fel az országot, azért, hogy meggyengítsék. Az egyik rész a szikheké maradt; a másodikban az angolok rendezkedtek be; a harmadikat pedig, Kásmírt, a környező hegység egy részével együtt Guláb Szinghnek adták, egyrészt a teljesített szolgálatért, másrészt igen jelentős összegű készpénz helyett letétbe, s Lahórtól függetlenül Kásmír maharádzsájának nevezték ki, s angol védelem alá helyezték. Kárpótlásul Dalip Szinghre ruházták a hadiköltségek szabad rendezésének jogát, Lahór uralkodója lett, s Lál Szinghet adták mellé vezírként. Ezen kívül Sir H. Lawrence²⁶ személyében igen belátó kormányzót kapott az ország, s mostantól fogva a kormányzás minden szála tulajdonképpen az ő kezében futott össze. Az általa hozott első intézkedések egyike az volt, hogy jelentős mértékben csökkentette a hadsereg létszámát, valamint megszüntetett több, hadi felszerelést biztosító és hadianyagot előállító intézményt. Az utóbbi kategóriába tartozott az én löporgyáram és ágyúöntő műhelyem is. Ennek a kettőnek is megszüntették a működését. Ezen intézmények helyett egy nyilvános hadikórházat kellett létesíteni a város közelében, s a *darbár* meg is kapta az erre vonatkozó utasítást, aminek következtében engem bíztak meg a szervezéssel. A kórházon kívül még egy gyengeelméjű intézete felállítását is elrendelték, amit később – ahogy korábban már említettem – közkórháznak szerveztem át. Egy harmadik intézet, amelynek létre a nyájas olvasó bizonytalán emlékszik még korábról, és amelyet felsőbb utasításra én segítettem a világra – egy rabkórház volt.

Habár – a fent említetteknek megfelelően – e katasztrófa után Lál Szinghet egy időre vezírként Dalip Szinghhez kötötték, képtelenség volt, hogy

---

²⁶ Sir Henry Montgomery Lawrence (1806–57): Ceylonon született, brit katonai iskolába járt Indiában, majd a bengáli tüzérséghez csatlakozott, s részt vett az első burmai háborúban (1824–26). Igen jártas volt a hindi, perzsa, urdu nyelvekben, valamint kitűnően ismerte a szikh politikai viszonyokat. Az első szikh háború után Lahórhoz helyezték, ahol a látszólag uralkodó régenstanács felügyeletét látta el, gyakorlatilag az államélet legfőbb irányítójává vált. 1848-ban betegsége miatt (a burmai háború óta malária kínozta) Angliába látogatott, ahonnan a szikhek lázadása miatt kényszerült idő előtt visszatérni. A rend helyreállítása után konfliktusba került közvetlen munkatársával, s 1852-ben végleg elhagyta Lahórt.

előbbi sokáig beérje mindezzel. Mert Lál Szingh, a minden hájjal megkent *bráhmín*, számos és befolyásos követővel rendelkezett. Ezen kívül nagy vagyongirtokosa volt, amit még abban az időben gyűjtött, amikor Randzsit Szingh kamarása volt, s nem terhelte a rábizott pénzekkel való elszámolás kötelezettsége. Lál Szingh tehát szükségszerűen veszélyesnek tűnhetett az angolok szemében, s így eltávolítása már csak a józanészre hallgatva is tanácsos volt. Ennek megfelelően minden előzmény nélkül letartóztatták, mint politikailag megbízhatatlan személyt, s némi nyugdíjjal Agrába küldték fogolyként. Lál Szingh helyét most Tédzs Szingh vette át, akit ezzel egy időben, a Szatledzsnél tanúsított áruló magatartásáért cserébe, Szijalkot rádzsájává neveztek ki. A beavatási ceremónián a *Ráni* megtiltotta fiának, Dalip Szinghnek, hogy Tédzs Szingh homlokára rajzolja a *tilakát* (sáfrányjelet)²⁷, mert abban a meggyőződésben élt, hogy ő az a férfi, aki eltette láb alól az ő szeretett Lál Szinghjét, hogy átvegye a helyét, és maga legyen rádzsza. A fiára oly nagy befolyással bíró Ráni szenvedélyes magatartása arra készítette a kormányzót, hogy a jövőre vonatkozóan e kérdésben ártalmatlanná tegye az asszonyt. Ezért Szinhapura erődjébe küldte őt. Mivel azonban a Ráni itt is mindenféle veszélyes kapcsolatot épített ki, Sir Federic Currie, aki időnként átvette a kormányzó helyét, kissé távolabb, egy Gangesz-menti erődbe vitette, miután előbb felakasztották bűntársait, a meghatalmazottját, Gangáramot és Kán Szingh ezredest. Mivel okos asszony volt, rövid időn belül meg találta az útját-módját, hogy megszökjön új börtönéből, s jelenleg valószínűleg Nepál fővárosában, Katmanduban tartózkodik, nem éppen az angolok bánatára, akik ezúton jelentős összegek kifizetését takarították meg.

Sir H. Lawrence, aki tökéletesen tisztában volt a keleti emberek fogásaival és politikájával, és jól tudott bánni az emberekkel, rövid időn belül általános megbecsültségre és szeretetre tett szert. Ettől eltekintve közvetlenül az angolok felbukkanása után, amikor a kormányzóság még a városban volt, olyan forrongás bontakozott ki a bazárban, hogy jobbnak látták bezárni a kapukat. A bátor és elszánt kormányzó ebben a kritikus pillanatban Edwards őrnagy és néhány *szavár* (lovas) kíséretében arra a helyre sietett, ahol a nép zendülése a leghévesebben tombolt, hogy nyugalmat és rendet teremtsen. Az őrző tömeg azonban közáporral fogadta, miáltal Edwards őrnagy könnyebb sérülést szerzett a homlokán, az egyik *szavárt* pedig a hátán találta el egy szablya. A kormányzó követelésére azonban Lál Szingh elfogatta a hangadókat, egy *bráhmint* pedig minden további nélkül fellőgatott a városkapuk előtt.

E nem jelentéktelen csetepaté következő stációja a szóbeszéd szerint az volt, hogy az angol laktanya egyik tüzére kardjával megsebesített egy ökröt.

---

²⁷ A törvényes koronázást szimbolizáló jel.

Később pedig nemcsak Lahórban, hanem a helyiek szent városában, Amritszárban is minden további nélkül vágták az ökröket, s a húst nyilvánosan árulták a bazárban, miközben a szikhek és a hinduk, akik az ökröket és teheneket szent állataikként tartják számon, s akik szemében megsebesítésük a legnagyobb bűnök közé tartozik, nem tehetek mást, mint hogy könnybe fojtották bánatukat.

Egy napon a kormányzó összejövetelt rendezett a királyi Salimár-kertben, ahova különböző urak és hölgyek voltak hivatalosak, gyermekeikkel együtt. Jómagam is a meghívottak között voltam, s nem sok kellett hozzá, hogy azon a napon mindannyian áldozatul ne essünk a szikhek bosszúvágyának, akiknek befolyásos vezetői vesztünkre esküdtek össze. Szerencsére a kormányzót még időben tájékoztatták erről az összeesküvésről, s ő azonnal megtett minden szükséges intézkedést biztonságunk érdekében; egyébként végünk lett volna, hiszen a kert alig egy német mérföldnyi távolságra van az Anarkháliba telepített főhadiszállástól.

Kormányzónk megrendült egészsége miatt Lord Hardinge főkormányzó²⁸ kíséretében visszautazott Angliába. Jóllehet a helyébe lépő Sir Federic Currie mindenre kiterjedően helyettesítette őt, mivel azonban a szikhekkal kapcsolatban túlságosan jóindulatúnak bizonyult, s a keleti politizálásban sem volt olyan járatos, mint Sir H. Lawrence, így hamar elkapatta az embereket. Mintha ez nem lett volna elég, két angol tisztet, név szerint Agnewt és Andersont, akik az országban uralkodó szokásokkal sem voltak tisztában, s nem is tudtak bánni az ottani emberekkel, egy bennszülött *szardár*, Kán Szingh kíséretében Multánba küldtek, hogy átvegyék Mulrádzs pénzügyeit és kormányzását. Mindannyian ott lelték halálukat, aminek közvetlen következménye az lett, hogy mindenki, mintha csak adott jelle tenné, fegyverkezni kezdett. Bhánu Tank, Hazara és Pésávar provinciák csapatai fellázadtak; Lahórban összeesküvésre derült fény, amelybe korábbi említésünknek megfelelően a Ráni is belekeveredett, s amelynek az volt a célja, hogy Dalip Szinghet Lahórból a felkelőkhöz szöktessék. Végül komoly és véres háború bontakozott ki. Még a kábuli Dósz Mohamed kán is, akit egyébként az angolok csupán néhány éve engedtek ki India börtöneiből, még ő is a szikhek oldalára állt, aminek az lett

---

²⁸ Henry Hardinge Viscount Hardinge (1785–1856): több mint két évtizedes londoni politizálás után 1844-ben nevezték ki India főkormányzójává. Hivatalában sógorát, Lord Ellenborough-t követte. Számos oktatásügyi, gazdasági, közigazgatási reformot kezdeményezett Brit-Indiában (az ő nevéhez fűződik többek között a *szati* betiltása). A második szikh háború idején (1845–46) személyesen is harcolt az ütközetekben, majd az angolok győzelme után az 1846 márciusában megkötött lahóri szerződéssel brit főség alatt alakítja újjá a függetlenségét végleg elvesztő szikh államot. 1855-ben távozott a főkormányzói posztról, s visszatért Angliába.

a következménye, hogy az angolok az ellenfél túlerejével szemben két vereséget is elszenvedtek, Rámnagarnál és Csilianválánál. Azonban miután Sir H. Lawrence visszatért, Multánnál és a Csenab folyó mellett fekvő Gudzsarátnál megnyerték a mindent eldöntő csatákat, s ezután, 1849. május 1-én, az országot az angol felségterülethez csatolták. A szikh *darbárt* felfüggesztették, s ezzel az én szolgálatom is véget ért, hiszen kizárólag a *darbár* alkalmazásában álltam. Ezért megfelelő évjáradék kiutalásáért folyamodtam, és ezt meg is kaptam. Dalip Szinghnek a Gangesz partján álló Fatéghhart jelölték ki tartózkodási helyéül, ahol jelenleg is az angolok felügyelete alatt él, a számára utalt járandóságból. Az ország jövedelméből elkülönített összeg, amiből régi udvara költségeit is fedezik, képezi az én járandóságom alapját is. Így alakulhatott ki az a bizonyára különösnek tűnő körülmény, hogy bárhol felélhetem a pénzem; mindössze annyi a teendő, hogy az összeget Lahórban kell felvenni, az angol hatóságoktól származó okirat felmutatás mellett, amely azt bizonyítja, hogy életben vagyok.

1839-ben, az európai kontinensen és főleg a szülőföldemen tett látogatás után, visszatértem Lahórba. Abban az élvezetben volt részem, hogy e visszauton Ventura ezredes útítársa voltam, aki szintén új hazája partjai felé tartott. Út közben természetesen hol erről, hol arról beszélgettünk, és eközben olyan eseményekről is szó esett, amik Lahórtól való távollétemben történtek. Ez alkalommal számolt be egy olyan esetről, amit eleinte csupán egy általa kitalált, tréfás történetnek hittem, amivel engem akart ámítani. Azonban nem tartott sokáig, és meggyőződtem arról, hogy elbeszélése helytálló. Minden szövecsérlés nélkül egész egyszerűen megosztom ezt a történetet nyájas olvasómmal, és hozzáfűzöm azt is, hogy Lahórba érvén a legszavahibetőbb emberek-től hallottam megerősíteni a hallottakat. Ítéljen mindenki maga!

Randzsit Szingh – így hangzott a beszámoló – hallott egy olyan *szádhuról* vagy fakírról, aki a hegyekben tartózkodott, és akiről az a monda keringett, hogy tetszhalott állapotban gyakorlatilag úgy tudja eltemettetni magát, hogy eközben nem válik a valóságos halál áldozatává, mivel rendelkezik a tudománnyal, hogy több hónap elteltével, amikor kiássák, ismét életre keljen. A maharádzsa képtelenségnek vélte ezt a dolgot. Hogy így vagy úgy, de bizonyosságot szerezzen, az udvarba hívatta a fakírt, s miután megfenyegette, hogy minden lehetséges intézkedést megtesznek az esetleges csalás elkerülése érdekében, megparancsolta neki, hogy vesse alá magát a különös kísérletnek. Ennek következtében a fakír tetszhalált idézett elő magánál.

Amikor már kétségtelennek tűnt, hogy az élet minden szikrája kialudt benne, a maharádzsa meg számos jelenlévő nagyság jelenlétében betekerték abba a vászonban, amin ült, rányomták Randzsit Szingh pecsétjét, s a tetszhalottat egy ládába helyezték, amelyre Randzsit Szingh saját kezével helyezett rá egy erős függőlakatot. Ezután a ládát elásták a városon kívül, a miniszter egyik

kertjében, a helyet bevetették rozssal, körbe falat húztak, és öröket állítottak. A kihantolásra kijelölt 40. napon a *darbáron* kívül – ide tartozott Ventura ezredes is – megjelent néhány angol is a szomszédságból; többek között egy orvosdoktor is. Amikor a fakír ládáját kiásták és felnyitották, őt ugyanabban az állapotban találták, amiben hagyták, hidegen és mereven. Egy barátom azt mondta nekem, bár én magam is láthattam volna, milyen erőfeszítéssel hozták vissza az életbe a fejnél keltett forróság, a fülekbe és a szájba fújt levegő, a test dörzsölése stb. alkalmazásával; akkor biztosan a legcsekélyebb kétely sem merülne fel bennem a dolog valóság tartalmát illetően. A miniszter, Dhján Szingh rádzsza biztosított, hogy tudja, ez a fakír, akit Háriadásznak nevezett, Dzsammuban a hegyekben 4 hónapon át volt eltemetve. És hogy Háriadász az eltemetés napján levágatta a szakállát, s kihantolása napján épp olyan sima volt a szakállá, mit az eltemetés napján, ami az élet és halál közötti állapotot bizonyítja. A hegyek között fekvő Dzsaszrótában, úgy mint Amritszárban is eltemettette magát, ugyanígy az angoloknál is Hindusz tánban, s az esetet részletesen leíró 1835-ös kalkuttai orvosi hírlapban az áll, hogy a fakír a láda levegőbe emelését részesítette előnyben az eltemetéssel szemben, mert iszonyodott a földben lévő fehér hangyáktól. Mivel azonban makacs ember volt, és valószínűleg elég bizalmatlan ahhoz, hogy ne engedelmessédjön az angolok ismételt kívánságának, így néhányan kételkednek az említett tények valóságában. Ha azonban ez az eltemetés valami csekélység, vagy akár csupán csalás lenne, akkor a mellette lévő emberei, akik az utasításai szerint végzett kezelés révén visszahozták őt az életbe, könnyedén utánozhatnák őt. Azonban nem ez a helyzet. Inkább úgy tűnik, hogy korunkban ő volt az egyetlen, aki értett ehhez a mesterséghez, ami vele együtt is száll a sírba. Mert bizony komoly fáradságomba került, hogy akár az indiai fennsíkon, a Pandzsábban, akár a Gangesz túloldalán, Kásmír völgye és hegyei között felleljek egy ilyen mestert, hogy őt, ha nem is Európába, de legalábbis Kalkuttába vigyem, akármibe kerüljön is, ha találtam volna egy ilyet, vagy legalább hallottam volna egy ilyen élő fakírról. Az általam faggatott hinduk közül többen úgy vélték, az ilyen fakírok nem törődnek a pénzzel. Annál inkább törődnek egyéb földi örömeikkel, válaszoltam. Azonban nem hallgatták valami szívesen, amikor elmondtam, hogy a *szádhu* (fakír), aki Lahórban mesterien kivitelezte saját *szamáját* (temetését), kicsapongó életet élt, és hogy számos panasz érkezett ellene, amiért Randzsit Szingh már el is tervezte, hogy kiutasítja az országból. A fakír azonban megelőzte őt, és egy *khatránival* (hindu²⁹ kasztból származó nővel) a hegyekbe szökött, ahol röviddel azután valóban meghalt, s az ország szokásai szerint elégették. A fiatal nővel történt szökése még azok szemében

---

²⁹ valójában a harcosok kasztjából származó nő

is bizonyosságul szolgálhat, akik még abban is kételkedtek, hogy egyáltalán van-e szakálla.

Semmi kétség, nem adatott meg mindenkinek, hogy ezt a mesteri mutatványt utánozza, és az sem vitás, hogy ezt csupán kitarító, több éves gyakorlással lehet elsajátítani. Azt is kiderítettem, hogy bizonyos emberek felvágják, s végig felfejtik a nyelvüket tartó szalagot, majd az indiai tárkony gyökerével kevert vaját használva, meg erős húzásokkal olyan hosszúra nyújtják a nyelvet, hogy a tetszhalállal való kísérletezés közben egész mélyen vissza tudják hajtani, és így a torkon át elfedik az orrüreg nyílásait, s a levegőt megtartják a fejbe bezárva. Ezzel kapcsolatban lásd a *Dictionnaire Encyclopédique Usuel* Enhastrimythe kezdetű szócikkét; ahol a hasbeszélés mechanizmusát írják le.

* * *

Azt mondják, a tetszhalált szolgáló fulladással való kísérletezéskor a kezdek ujjakkal szorosan befogják szemeiket, valamint orr- és fülnyílásukat, mert a természetes hő olyan erősen préseli ki a fejben bennrekedt levegőt, hogy azok a részek, amelyek nem szoktak hozzá a tágulással járó nyomáshoz, gyakran szétpattannak, ezek pedig általában a szemek és a dobhártya. Az e tudományt célzó gyakorlatokhoz hozzátartozik: 1. A lélegzet hosszas visszatar-tása; 2. le kell nyelni egy keskeny vászoncsíkot, amely kitisztítja a gyomrot, és 3. tetszőleges mennyiségű vizet kell a végbélnyílásba juttatni, hogy megtisztítsuk a beleket. Ez egy alulról felhelyezett csővecske segítségével történik, miközben az ember a karok alatti magasságig a vízbe ül, a felszívott nedvességet pedig azonnal kiengedi.

Azt mesélik, hogy a szóban forgó fakír purgáló szert vett be néhány nappal az eltemetés jelenete előtt, s ezen felül több napon át soványka tejes diétát alkalmazott. Az eltemetés napján pedig evés helyett szép fokozatosan lenyelt egy háromujjnyi széles és 30 könyök hosszú vászoncsíkot, amit azonban szinte azonnal ismét ki is húzott, mindezt azért, hogy kitisztítsa a gyomrát, majd a fent említett módon vízzel kiöblítette beleit is. Akármilyen csodálatosnak s talán nevetségesnek is tűnik ez az eljárás a hozzám hasonló személyeknek, mégis, ha ez valóban úgy igaz, ahogy mesélik, ezek az emberek bizonyára tökéletesen urai testük különböző szerveinek, és kiváltképpen az izmaiknak, s különösen azok összehúzódásának tudnak parancsolni. Mi, közönséges emberek valószínűleg még egy hosszabb darab makarónit sem lennének képesek leröltetni a torkunkon, ha nem lenne kellően megfőzve, és vajjal, sajttal, sóval, mustárral, stb. nyelésre alkalmassá téve. E tudomány mesterei hosszú nyelvük miatt valószínűleg elvesztették ízlelő érzéküket, s nyakizmaik olymértékben megbénultak, hogy a hosszú vászoncsík semmiféle ellenállásba sem ütközik a torokban, mert már minden erőszakos úton történik. Ha a fakír már meggett

minden szükséges előkészületet, illatos viaszdugókkal eldugasolja minden testnyílását, az alsókat meg a felsőket, az elülsőket meg a hátsókat, nyelvét a fent említett módon visszahajtja a torkába, kezeit keresztbe fekteti a mellkasán, s lélegzetét visszafojtva hatalmas nézőközönség jelenlétében megfullad. Az újjáélesztésnél a legelső műveletek egyike az, hogy az egyik ujjunk segítségével előhúzzuk a nyelvet a torok hátsó részéből, majd egy csicseriborsó lisztjéből készült meleg, fűszeres pépet helyezünk a fejére, és levegőt fújunk a tüdejébe meg a viaszdugóktól megtisztított hallójárataiba, mire az orra helyezett dugók némi hang kíséretében kipattannak. Minden bizonnyal ez az első jele annak, hogy a fakírba visszatért az élet. Ezután lassan lélegezni kezd, kinyitja a szemét, és lassan feleszmél; mindenesetre ez mind csak lassacskán, szüntelen dörzsölgetés mellett történhet meg. További kísérlet tárgyát képezi, vajon egy hasonló kezelés segítségével egyéb, a szívverés leállításával járó állapotoknál, pl. megfulladt, vízbe fulladt, akasztott, megfagyott ember esetében milyen hatás érhető el. Azt beszélik, hogy Amritsárban, Ardzsan Szingh *guru* idejében, úgy 250 esztendővel ezelőtt, egy *jógi-fakírt* találtak elásva a föld alatt, ülő állapotban, s egy utasítás volt mellette, hogyan tudják életre kelteni. Ez a fakír hozzávetőlegesen egy évszázada kerülhetett a földre, s miután életre keltették, rengeteg dolgot mesélt a régi időkről. Nem kezeskedem ez utóbbi történet igazságáért, mindazonáltal hiszem, hogy az, amelyik négy hónapot töltött a föld alatt, anélkül, hogy az enyészet kikezdte volna, minden bizonnyal egy évet is kibírna ebben az állapotban, és – ennek megfelelően – még ennél is többet, talán évszázadokat is.

Amilyen ellentmondásosan, hacsak nem félig-meddig örülten hangzik mindez, s bármennyire is meg vagyok győződve, hogy sok magát bölcsnek tartó ember együtt érzően mosolyogna a fent hallottakon, mégsem állhatom meg, hogy nyíltan tanúságot ne tegyek amellett, hogy nem feltétlenül mondok ellent az összes, általam ismertetett ténynek, melyeket szinte kétségbevonhatatlan bizonyítékok támasztanak alá; mert eltekintve attól, amit Haller³⁰ oly szépen és helyesen megfogalmazott:

“A természet lelkébe nem lát a teremtő szellem,
szerencsével sem tárul fel más, csak a küllem!”

az efféle abnormalis jelenségekben gyökerező mély hitünket megtaláljuk a legsötétebb középkor egynéhány mondájában is. Ki ne emlékezne itt a krétai Epimenidészre, aki 40 évnyi álom után egy egészen megváltozott világba lé-

---

³⁰ Dr. Haller az európai természetgyógyászat egyik korai alakja, akit Honigberger mestereként tartott számon.

pett ki a barlangjából? Kinek ne jutna eszébe a hét közismert szent, akik egy vatikáni kézirat szerint Decius császár³¹ idején Epheszosz mellett elásták magukat egy gödörben, és álomba merültek, hogy megmeneküljenek a keresztények üldözése elől, és csak 155 évvel azután, II. Theodosius császár³² kormányzása alatt ébredtek fel? Hát nem szolgált az állatvilág hasonló példákat? Hát nem ismeretes, hogy a kősziklában állatokat találnak, többek között: békákat, akik szerény számítás szerint is talán három–négy évszázada, vagy akár régebben is abban a sírban szunnyadhattak, s kiszabadításuk után mégis újra életre keltek? Alig hiszem, hogy a természettörténet ismerőit szükséges lenne emlékeztetni azokra az állatfajokra, akik a zord téli időt halálhoz hasonló állapotban vészelik át, anélkül, hogy valóban elpusztulnának.³³

---

³¹ P Messius Decius Traianus Kr.u. 249–251 között uralkodott.

³² Kr.u. 408-tól 450-ig uralkodott a Kelet-római Birodalom területén

³³ Az élve eltemetett fakir története kapcsán a szerző egyéb hasonló eseteket is említ, amelyeket európai munkákban írtak le. Egyik forrása az 1694-ből származó *Philosophical transactions*, mely egy 25 év körüli, Bath környéki férfiről ír, aki egyszer elaludt, és csak egy hónap múltán ébredt fel. Két év múlva újra megtörtént vele ez, akkor 17 hetet töltött álomban. A másik eset Plott művéből, a *Natural history of Staffordshire*-ből (Didsbury, 1686) származik, mely egy negyven napig alvó asszonyról tudósít. R. Willan A. Smith által kiadott munkájában azt állítja, hogy a sötétebb bőrszínű népek körében megfigyelte, hogy olykor 6–8 hetet is képesek merev, érzéketlen állapotban eltölteni.

Resümee

Dieses Werk enthält die Übersetzung vier ausgewählter Bruchstücke aus dem 1851 herausgegebenen Buch *Früchte aus dem Morgenlande oder Reise-Erlebnisse nebst naturhistorisch-medizinischen Erfahrungen, einigen hundert erprobten Arzneimitteln und einer neuen Heilart der Medial-Systeme, von Johann Martin Honigberger, gewesenem Leibarzte der königl. Majestäten Rendschit-Sing, Karrek-Sing, der Rani Tschendkour, Schir-Sing und Dhelib-Sing*. Aus diesem langatmigen Titel erschliesst sich, dass das Werk für die interessierten Leser verschiedener Wissenschaftsbereiche viele wertvolle Kenntnisse zu bieten hat. Und darin täuscht man sich nicht, indem die fünf Kapitel (Reiselerlebnisse, Erläuterung zum Medial-System, Bezeichnung von Krankheiten und deren Behandlungen, Materia Medica, Wörterbuch der medizinischen Ausdrücke) und die Sammlung Bilder und Tafeln die Bereiche Orientalistik, Medizingeschichte, Ethnographie, Geographic, Botanik, Geographie bereichern. Diese Auswahl richtet sich jedoch nach Interesse derjenigen, die eher mit historisch-ethnographischen Angaben zu tun haben wollen. Demgemäß erscheinen hiermit die folgenden Erlebnisse des mit wahren Abenteurergeist erfüllten Kronstädter Arztes:

1. *Honigbergers erste Reise nach Lahore*: dieser Teil erfasst eine Auswahl von den Erlebnissen des Doktors am Hof des Maharadschas Rendschit-Sing. Honigberger erbat in Lahore eine ausgedehnte Praxis, wobei er Ruhm, Ansehen und ehrenvolle Stellen am Hof erwirbt. Die ausgewählten Stücke bieten dem Leser lebensvolle Bilder über den Staat und Hof des sikh Maharadschas, über Gebräuche und Zeremonien der Sikhs, Hindus und Muslims.
2. *Honigbergers Reise durch Afghanistan*: der abenteuerlustige Arzt brachte auch nach Afghanistan (das Land der Feinde für die Sikhs!) auf, um da wissenschaftliche Untersuchungen durchzuführen, besonders die Bepflanzung und den Inhalt der kuppelförmigen Grabdenkmäler betreffend. Dieses Bruchstück ist nicht weniger reich an spannenden Episoden, indem Honigberger uns einen Blick in die zeitgenössische afghanische Politik und inneren Verhältnisse des Landes gestattet. Früchte dieser Reise sind die Honigbergerische Pflanzensammlung „Sertum Cabulicum“ und zahlreiche wertvolle Münzen.
3. *Honigbergers zweite Reise nach Lahore*: diese letzte Episode berichtet über Rendschit-Sings Tod, und über die darauffolgenden Geschehnisse in Lahore. In dem Zentrum stehen die Kämpfe der Thronerben um die Macht. Dabei werden Zwist, Machtsucht, Rache und Selbsterstörung eines großartigen Volkes lebhaft geschildert.

Die hier veröffentlichten Teile des Werkes von J. M. Honigberger sind also informationsreiche Quellen zu der Geschichte und Kultur des Pandschabs und Afghanisthans in der Zeitperiode 1815–1850.